

Wallerstein, Immanuel et al. 1998. Kam směřují sociální vědy. Praha: SLON (Historický vývoj sociálních věd od 18. století do roku 1945)

- sociální věda je dílem moderní doby; její kořeny sahají až do 16. století a je výsledkem snahy rozvinout systematické světské vědění o skutečnosti, které je empiricky podloženo
- klasické pojetí vědy založeno na newtonovském modelu symetrie minulosti s budoucností a na karteziánském dualismu hmoty a ducha; věda byla definována jako hledání univerzálních zákonů přírody, které jsou pravdivé vždy a všude; vedoucí myšlenkou je pokrok (nekonečný a materiálně a technicky dokonalý)
- nabývání důležitosti experimentální vědecké práce pro vědu vedlo k nazírání vědců na filozofii jako na pokračovatelku teologie, proviňující se apriorními netestovatelnými tvrzeními; před nástupem 19. století došlo k oddělení vědění, které je jisté (věda), od vědění, které je představou (filozofie); na počátku 19. století došlo i k jazykovému ustálení, kdy se pojem věda ztotožnil s přírodovědou
- potřeba moderního státu mít k dispozici exaktnější vědění, na kterém by zakládal svá rozhodnutí, vedla v 18. století ke vzniku nových kategorií vědění; sociálním filozofům byla patrná i existence mnohosti druhů sociálních systémů na světě; v tomto kontextu došlo na přelomu 18. a 19. století k oživení univerzit (úpadek na základě sepletí s církví) jako hlavních institucí tvorby vědění; transformace univerzit – pokles významu teologických fakult, někde přeměněny na katedry religionistiky filozofické fakulty, lékařská fakulta zůstala beze změn, moderní vědění na filozofických fakultách, někde i na právnických fakultách
- byli to ale ne-přírodovědci, kteří udělali nejvíc pro oživení univerzit v 19. století, využívající je jako mechanismus k získávání státní podpory pro své bádání, vtáhli přírodovědce do univerzit, čímž profitovali z jejich pozitivního obrazu
- Francouzská revoluce s sebou přinesla převratné kulturní změny; tlaku na politickou a sociální změnu již nemohlo být čeleno prostým proklamováním teorií o domněle přirozeném řádu sociálního života; řešení skýtala organizace a racionalizace sociální změny; bylo nutné porozumět pravidlům sociální změny a podle nich začít organizovat; jedni se obrátili k newtonovskému modelu přesnosti, ti druzí k budování myšlenky národa, což by vedlo k obnovení sociální jednoty států; pokusy sociálních vědců o formulování univerzálních zákonů společnosti byly tudíž nevídané
- během 19. století se vědní obory rozvinuly do pestré škály: matematika – experimentální přírodní vědy (fyzika – chemie – biologie) – sociální věda – historie – studia uměleckých forem (literatury, malířství, sochařství, hudby) – filozofie
- Comte a Mill v první polovině 19. století definovali vědu jako objevení objektivní reality; Comte ustavil svou myšlenku pozitivní vědy zaměřené na studium skutečných faktů bez touhy znát jejich první příčiny či konečný účel; Mill hovořil o exaktní vědě, ale ve stejných obrysech jako Comte
- teprve v letech 1850 – 1914 byla intelektuální diverzifikace na předních univerzitách uznána v podobě, jak ji známe dnes; práce dotýkající se témat vznikaly sice již v letech 1500 – 1850 a mnohé klasiky čteme dodnes (Machiavelli, Grotius, Malthus, Tocqueville, Herder, Fichte aj.), ale oni sami neuvažovali v dimenzích sociální vědy a za sociální vědce se nepovažovali
- během 19. století existovalo pět center společensko-vědního myšlení: Velká Británie, Francie, Německo, Itálie, Spojené státy
- během 19. století byl vytvořen velmi rozsáhlý a rozmanitý soubor názvů „předmětů“ nebo „oborů“; ke sjednocení došlo před první světovou válkou: historie, ekonomie, sociologie, politická věda a antropologie + orientalistika (ne geografie, psychologie a právo, viz dále)
- historie byla prvním z oborů sociálních věd, který dosáhl autonomního institucionalizovaného postavení; v 19. století si dala za úkol důsledně zaznamenat to, co se skutečně stalo; předpokládalo se, že jediným zdrojem historickým budou místa, kde mohou být vnější objektivní data shromážděna, uložena, kontrolována a nemanipulována (laboratoře, archivy, místa výzkumu), ne staré literatury; historikové se přeorientovali z ospravedlňování monarchů na ospravedlňování národů a lidu ☐ upevňování sociální soudržnosti
- vědomosti o prostředcích reformy bylo nutné hledat jinde, u odborníků, většinou státních úředníků, v oborech jurisprudence (právní vědy), politické ekonomie (státovědy, makroekonomie na úrovni politické jednotky), statistiky a administrativní vědy
- obor ekonomie se objevuje v 19. století v rámci právnických či filozofických fakult a v rámci liberalizace se oprostuje od přídomek politická, jež byl zaveden v 18. století; ekonomie se začala soustřeďovat na přítomnost
- v první polovině 19. století přišel Comte s novým vědním oborem – sociologií – který měl být integrovanou sociální vědou, která je pozitivní; rozvoj nastal až v druhé polovině 19. století v důsledku institucionalizace a s přesunem na univerzitní půdu; rovněž sociologie se orientovala na přítomnost s důrazem na pozitivismus, což obor přivedlo do tábora nomotetiků
- politická věda díky neústupnosti právnických fakult vzdát se svého monopolu v oblasti práva a politiky vznikla ještě později, než sociologie; díky jejímu osamostatnění došlo k legitimizaci ekonomie (sloučena ekonomie státu a trhu)
- v průběhu 19. století docházelo k bližším setkáním se společenstvy malých rozměrů v Africe, Americe a Asii; studiu těchto společenstev se věnovaly zpočátku jen spolky, až později došlo k institucionalizaci antropologie, která byla od předešlého kvarteta oborů zaměřena na východní civilizace; společenské tlaky vnějšího světa později nutily antropology k tomu, aby se z nich staly etnografové jednotlivých národů, většinou v podrobených územích
- vedle „primitivních“ národů existoval mimo Evropu a Severní Ameriku ještě jeden svět – arabsko-islámský a Čína s Indií; jejich studiu se věnovala zpočátku jen církev, kde má orientalistika 19. století své kořeny; institucionalizaci orientalistiky předcházela zkoumání starověkých středomořských kultur, tedy zkoumání vlastního evropského odkazu (antika tvořila prolog k modernitě × Egypt nevyvrcholil v modernitě); protože se u civilizací orientu nepředpokládala progresivita, bylo cílem orientalistů pochopit a ocenit soubor hodnot a praktik, které vytvořily civilizace, jež, ačkoli považované za „vyspělé“, byly nicméně chápány jako nehybné, a to čtením textů obsahujících jejich moudrost
- geografie se obnovila na konci 19. století na německých univerzitách; oproti antropologii klade větší důraz na vlivy prostředí; zaměření na pokrok a politiku organizování sociální změny zvýraznilo jako zásadní časový rozměr sociální skutečnosti a prostor, tak důležitý pro geografii, zůstal stranou, maximálně s ním bylo počítáno jako s vlivem, který je třeba vzít v úvahu; přesto v sociálních vědách máme prostorovost – sociální věda je odrazem, ne-li dokonce tvůrcem států, jejich hranice chápe jako klíčové sociální omezení
- psychologie byla definována primárně v medicínské oblasti, což ji sepojlo s přírodními vědami, a zároveň i sami pozitivisté uznávali psychologii jen na fyziologické úrovni; v rámci oboru existují kapitoly ze sociálních věd (sociální psychologie, tvarová psychologie, psychoanalýza), ale nedominují
- právní studia se zdála sociálním vědcům příliš normativní, málo zakotvené v empirii, její kontext se zdál příliš idiografický

- v procesu institucionalizace sociálních věd byla darwinistická teorie využita k legitimizaci nadvlády Evropy nad světem s důrazem na přežití nejschopnějších; nepřesná interpretace evoluční teorie byla využívána k vědecké legitimizaci předpokladu, že pokrok dosáhl vrcholu v samozřejmé nadřazenosti současné evropské společnosti
- ve 20. století upevnila své pozice jako jádro sociálních věd trojice – sociologie, ekonomie a politická věda – a historie s antropologií byly zatlačeny do pozadí
- institucionalizace výuky sociálních věd byla doprovázena institucionalizací výzkumu; vydáváním specializovaných časopisů v každém oboru; založením učených společností podle oborových struktur; vytvořením knihovních fondů katalogizovaných podle vědních oborů
- základním prvkem procesu institucionalizace bylo úsilí každého z vědních oborů vymezit, co je od sebe navzájem odlišuje a čím se každý z nich liší od oborů, které se zdály být svým obsahem nejbližší sociální skutečnosti
- okolo r. 1945 byl celý soubor oborů tvořící sociální vědy na většině hlavních univerzit světa v zásadě institucionalizován; odpor a odmítnutí nastalo ve fašistických a komunistických zemích, kdy Itálie a Německo se přizpůsobily po skončení druhé světové války a sovětský blok koncem 50. let 20. století

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Auguste Comte a vznik pozitivistické sociologie)

- dílo: **Kurs pozitivní filozofie**
- idea reorganizace společnosti na základě nového „náboženství“, tj. pozitivizmu, který je současně teorií sociální vědy
- pozitivní: (1) reálné, (2) užitečné, (3) důvěryhodné, (4) přesné
- **úkolem vědy** je odhalení zákonů, které jsou chápány jako trvalé, opakující se vztahy mezi jevy
- **abstraktní** vědy zkoumají zákony určitých kategorií jevů, **konkrétní** věd tyto zákony aplikují na dílčí oblasti
- pět abstraktních teoretických věd: astronomie, fyzika, chemie, biologie, sociologie (sociální fyzika)
- sociální jevy jsou nejsložitější a současně na všech ostatních závislé
- **celostní přístup**: zkoumání vzájemných vztahů v rámci větších celků, jejichž jsou součástí; společnost je celek, jehož všechny části jsou vzájemně propojeny a mohou být pochopeny pouze v jednotě
- **sociologie** je věda, která zkoumá, jak se utváří lidský rozum a psychika vlivem společenského života
- individuum je abstrakcí a společnost realitou podřízenou přírodním zákonům
- **předmětem** sociologie jsou všechna zkoumání, která překračují hranice kompetence ostatních věd
- **metody sociologie**: pozorování (předpokládá trvalé užívání základních teorií), experiment, srovnávací a historické metody; hledal i specifické metody zkoumání společnosti
- vychází z předpokladu existence přírodních zákonů společenského života, jejichž odhalení má zaručit možnost utvoření vědy a společnosti
- **sociální statika** zkoumá podmínky existence a zákony fungování společenského systému, **sociální dynamika** zákony sociálního vývoje a změny sociálních systémů; sociální statika je teorií sociálního řádu, organizace a harmonie
- zkoumá základní společenské instituce (rodinu, stát a náboženství) z hlediska jejich společenských funkcí a jejich úlohy v procesu sociální integrace
- v **rodině** se individuum socializuje a získává vlastnosti, které jsou nezbytné pro úspěšnou službu lidstvu, překonává přírodní individualismus a učí se „žít pro druhé“; dobré vztahy mezi generacemi podporují společenskou rovnováhu, rovnováhu mezi tradicemi a novátorstvím, jejichž nositeli jsou staří a mladí
- **stát** se stává orgánem sociální solidarity a svatou povinností každého jedince je podřídit se mu
- dokazoval nevyhnutelnost rozdělení morální a politické moci, má-li se předejít intelektuálnímu a morálnímu teroru
- pokrok znamená vývoj
- **faktory** působící na společenský vývoj: primární (duchovní, intelektuální rozvoj) a sekundární (klíma, rasa, průměrná délka lidského života, růst populace), které mohou společenský pokrok pouze urychlit nebo zpomalit
- **pokrok**: materiální (zlepšování vnějších životních podmínek), fyzický (zdokonalení lidské přirozenosti), intelektuální (rozvoj intelektu, přechod k názorům pozitivizmu) a morální (rozvoj kolektivnosti a mravních citů) → základem sociální dynamiky jsou dějiny lidského ducha
- **etapy vývoje lidského rozumu**: teologická (starověk a raný středověk; tři stadia – fetišismus, polytheismus, monotheismus), metafyzická (1300-1800; rozklad starých věr, nástup osvícenství a reformace) a pozitivní (vítězství altruismu, růst sociálního citění, rychlý rozvoj materiální kultury, který zaručuje lehčí a příjemnější život, spravedlnost a mír); těm odpovídají různé formy umění, hospodářství, politiky a společenského zřízení

- místo boha zaujímá společnost, kterou má individuum uctívat jako nejvyšší bytost, protože jí je za všechno zavázáno; **pozitivizmus jako náboženství lidstva** proklamoval úplné rozplynutí osobnosti ve společnosti

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologická koncepce Herberta Spencera)

- dílo: Základní principy, Základy biologie, Základy psychologie, **Základy sociologie**, Základy etiky
- **každý člověk má právo dělat co chce, jestliže nenarušuje stejnou svobodu druhého člověka**
- vystupoval proti intervenci státu do společenského života, včetně péče o výchovu dětí, zdravotního dohledu, daní, státních bank a poštovních systémů
- **sociologie** zkoumá zákony vývoje společnosti, sociální růst, sociální strukturu, sociální funkce, systémy společenského života
- sociologie zahrnuje antropologii, etnografii, obecnou teorii historického vývoje
- dva základní principy: pojetí společnosti jako **organismu** (nutnost vysvětlit jednotu sociálního celku) a idea **sociální evoluce**
- **společnost** je specifickým bytím, které reálně existuje; pojmu společnost užíváme pouze tam, kde usedlý život již vedl k určité trvalé diferenciaci mezi částmi, které ji tvoří; společnost je pouze agregátem individuí; rozplynutí individua v sociálním organismu pokládá za nepřijatelné
- **shody mezi biologickými a sociálními organismy**: (1) společnost, podobně jako biologický organismus, roste a objemově se zvětšuje, (2) úměrně růstu se struktura společnosti stává složitější, (3) v biologickém i sociálním organismu je diferenciaci struktury provázána analogickou diferenciací funkcí, (4) diferenciaci struktury a funkcí je provázána rozvojem jejich vzájemného působení, (5) jednotlivé skladebné části mohou dále existovat, alespoň na nějaký čas, i když život celku již skončil
- **rozdíly mezi biologickými a sociálními organismy**: (1) prvky jsou v sociálním organismu víceméně svobodné a různě rozmístěné, (2) ve společnosti je vědomí rozloženo do celého agregátu, (3) společnost existuje pro blaho svých členů, členové neexistují pro blaho společnosti
- **tři systémy orgánů**: (1) udržovací systém – zajišťuje výživu organismu a výrobu pro společnost nezbytných produktů, (2) rozdělovací systém – zajišťuje vazbu mezi různými částmi sociálního organismu na základě dělby práce, (3) regulační systém – v podobě státu zajišťuje podřízení skladebních částí celku
- **šest typů institucí**: rodinné, obřadní, politické, církevní, profesionální a průmyslové
- vývojový proces má dvě stránky: **integraci a diferenciaci**; začíná prostým kvantitativním růstem a následný kvalitativní růst vyvolává proces funkcionální a strukturální diferenciaci celku; čím je diferenciaci složitější, tím důležitější je existence řídicího, regulujícího mechanismu; z toho vyplývá i složitější charakter a diferenciaci samotných procesů řízení
- **sociální evoluce**: rozporný, ale v podstatě plynulý, postupný a do značné míry automatický proces, který nedovoluje vědomé urychlení a intervenci zvnějšku → Spencer odsuzuje jakékoli pokusy o revoluční přeměnu
- **zákon evoluce**: zákonitý a stále se zrychlující pohyb od stejnorodosti k různorodosti
- **čtyři výklady sociální evoluce**: (1) progres k nějakému ideálnímu stavu, (2) diferenciaci sociálních agregátů na funkcionální subsystémy, (3) růst dělby práce, (4) zdroj diferenciaci společnosti

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Psychologická sociologie konce 19. a počátku 20. století)

Psychologismus a sociologie 19. století

- všechny zákony jsou redukovatelné na „zákony individuální lidské přirozenosti“ (J.S.Mill)
 - **psychologismus**: obecná tendence psychologicky zdůvodnit vědecké poznání a objasnit nejrůznější jevy
- Psychologický evolucionismus
- zástupci: Lester Frank Ward, Franclin Henry Giddings
 - prvotní sociální silou jsou **touhy**, zejména hlad a žízeň, spjaté s uchováním individuálního života, a **pohlavní potřeby**, zabezpečující trvání rodu; na základě těchto prvotních tužeb se vytvářejí složitější intelektuální, morální a estetické touhy (princip meliorismu)
 - **sociologie** je věda, která se snaží pochopit společnost jako celek
 - **společnost** je organizace, která vznikla zčásti v důsledku nevědomé evoluce a zčásti jako výsledek vědomého plánu

- **rodové vědomí** (sociální rozum) – duchovní jednota rozumných bytostí, která umožňuje jejich vědomou vzájemnou součinnost při zachování individuality každého jedince; jde o skupinové, kolektivní vědomí, jehož produkty jsou veřejné mínění, kulturní tradice, kolektivní nálady a sociální hodnoty

Instinktivismus

- zástupci: Max Stirner (egoismus), Friedrich Nietzsche (vůle k moci), Théodule Ribot (experimentální výzkum emocí), Karl Marbe a Johannes Ort (pojem postoj), William McDougall, Sigmund Freud (libido, Erót, Tanat)
- sociální jevy interpretovány v termínech neuvědomovaných nebo dokonce neuvědomitelných instinktů
- **instinkt** označoval jak biologické potřeby organismu, tak dědičné programy jednání a dokonce prostě i přání
- McDougall instinktem chápe vrozenou nebo přirozenou psychofyzickou **predispozici**, která individuum nutí vnímat určité objekty nebo obracet na ně pozornost, zakoušet při tom specifické emocionální vzrušení a jednat ve vztahu k těmto objektům určitým způsobem nebo přinejmenším pociťovat impuls k takovému jednání; každému instinktu odpovídá určitá emoce
- **stádní instinkt** – udržuje lidi pohromadě a je základem většiny společenských institucí

Psychologie národů

- zástupci: Moritz Lazarus, Heymann Steinthal, Wilhelm Wundt
- **národní duch** – psychická podobnost individuí a zároveň jejich uvědomění
- **národní vědomí** – syntéza individuálních vědomí, jejímž výsledkem je nová realita projevující se v jazyku, mýtech a morálce
- je vyloučeno, aby se v národní psychologii objevily nějaké obecné zákony, jež by už nebyly plně obsaženy v zákonech individuálního vědomí

Skupinová psychologie a teorie nápodoby

- zástupci: S. Sighele, Gustav Le Bon (psychologie davů), Gabriel de Tarde
- člověk je svou přirozeností krutý a zločinný; oslabení racionální sebekontroly, jež je v davu nevyhnutelné, tyto instinkty uvolňuje a zvyšuje citlivost a vnímavost individua na každé zlo
- dav či masa je skupina lidí, která se shromáždila na jednom místě, rozdílná společenskými city a ochotná kamkoli následovat svého vůdce; v davu je myšlení každého člověka usměřováno všeobecnou davovou náladou; problém **anonymity a psychické náказы** (podléhání **sugesci**)
- společnost je produktem vzájemného působení individuí; sociologie směřuje zákony společnosti a zákony dějin; první jsou zákony reprodukce, druhé zákony jejich vývoje
- sociologie je možná pouze proto, že v individuální, intra-mentální psychologii jsou zahrnuty prvky, které mohou být předány a sděleny jedním vědomím druhému; tyto prvky, nehledě na nepřekonatelnou propast mezi individui, se mohou sjednocovat a splývat v jedno, tvoříce tak skutečné sociální síly a struktury, proudy mínění či masové impulsy, tradice nebo národní zvyky
- obecné sociologické zákony, zahrnující všechny tři základní sociální procesy (adaptaci, opakování a opozici), dělí Tarde na logické a mimologické; **logické zákony** vysvětlují, proč se některé inovace šíří a jiné nikoli; **mimologické zákony** ukazují, jak probíhá proces nápodoby
- při popisu davů a delikventních sekt Tarde zdůrazňuje iracionalitu, napodobivost a potřebu vůdce; hlavní pozornost věnuje diferenciaci veřejného mínění a formování veřejnosti na tomto základě; veřejnost představuje čistě duchovní společenství, ve kterém jsou individua fyzicky rozptýlena a zároveň vzájemně duchovně spjata; veřejnost je intelektuální společenství, jehož základem je společné mínění

Interakcionismus

- zástupci: Charles Horton Cooley
- **interakce** – proces vzájemného působení individuí
- **individuum** – sociální bytost patřící k určitým sociálním skupinám a plnící určité sociální role
- Cooley zdůrazňuje jednotu celku a zvláštní hodnotu individua a vysvětluje jedno druhým
- nevyhnutelnou podmínkou vývoje sebeuvědomění je styk s druhými lidmi a to, že si člověk osvojuje jejich mínění; jednat sociálně znamená srovnávat své činy s těmi představami o svém já, které si vytvářejí druzí lidé; naše já se formuje spojováním těch dojmů, které děláme na okolí
- **zrcadlené já** – jak se jeví druhému člověku, jak tento druhý můj obraz hodnotí a pociťuje hrdošti nebo ponížení, který z toho vyplývá
- vědomí společnosti překračuje hranice vnitřního světa člověka
- zdroje sociální organizace jsou v primární skupině (individua na sebe bezprostředně vzájemně působící)

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologická koncepce Ferdinanda Tönniese)

- dílo: **Pospolitosť a společnost**
- protiklad dvou typů sociálních vazeb: (1) **pospolitostních** – zakládají se na emocích, sympatiích a duševní náklonnosti a jsou uchovávané jak uvědoměle díky tradici, tak neuvědoměle v důsledku emocionálních vazeb a sjednocujícího působení společného jazyka (rodové, sousedské, přátelské vztahy), a (2) **společenských** – základem je racionální výměna, směna vlastněných věcí; podstatou vztahů je vědomí užitečnosti a hodnoty, kterou má, může nebo bude mít jeden člověk pro druhého a kterou tento druhý odhaluje, přijímá a chápe
- v pospolitosti sociální celek logicky předchází části, ve společnosti je naopak sociální celek souhrnem částí
- základem těchto dvou typů organizace sociálního života jsou dva typy vůle: Wesenwille (bytostná vůle) a Kürwille
- podnět ke společnému sociálnímu životu přichází z rozumu
- pospolitost a společnost jsou abstraktní, ideální či konstruované typy

- požadavek objektivace sociálních jevů: nástroji jsou abstrakce, idealizace a konstrukce ideálních typů
- jako kterýkoli projev sociální vůle je zároveň jevem volným i rozumovým, tak jakýkoli sociální výtvor zároveň obsahuje rysy pospolitosti a společnosti
- **formy sociálního života:** (1) **sociální vztahy** – existují tehdy, když je individua, která do nich vstupují, nejen cítí a uvědomují si je, ale když chápou jejich nutnost v té míře, v jaké z nich vyplývají vzájemná práva a povinnosti jejich účastníků (mají objektivní charakter), (2) **skupiny** – vytváří se tehdy, když individua chápou, že jejich vzájemné sjednocení je nutné k dosažení nějakého cíle (vnitřní organizace), (3) **korporace** (sjednocení)
- **klasifikace sociálních norem:** (1) **normy sociálního pořádku** – jsou souhrnem obecných norem založených na obecném souhlasu či konvenci; (2) **právo** – vzniká ze zvyků nebo konstituováním formálního zákonodárství, (3) **morálka** – je vytvářena náboženstvím nebo veřejným míněním
- společenský vývoj je proces, v němž narůstá racionalita; tím je determinován směr společenského vývoje od pospolitosti ke společnosti

Henrie, M. Alexis de Tocqueville a úskalí demokracie. In: kol. autorů. 1996. Velké postavy politické filozofie. Praha: Občanský institut

- dílo **Demokracie v Americe I a II**
- Tocquevillova metoda
- systém politické moci hluboce souvisí se **sociálními zvyklostmi**, se způsoby a zvyky lidu ⇒ způsoby a zvyky jsou důležitější než zákony a zákony jsou důležitější než zeměpisné a hmotné podmínky (zajímá se více o občanské a soukromé právo než o právo veřejné)
- je životně důležité nejprve poznat způsob života amerických občanů v jeho celistvosti, aby se zjistilo, zda je charakter jejich občanství schopen unést politické instituce moderní demokracie, nebo jestli moderní demokracie obsahuje již sama v sobě zárodky své vlastní destrukce
- jeho pojetí dějin je **lineární**: demokratická revoluce je nejtrvalejší, nejstarší a nejstálější tendencí, s níž se v historii setkáváme; za posledních sedm set let zřídka najdeme velkou událost, která by neprosazovala demokracii; tzn., že dříve nebo později dojdou všechny národy ke stejným podmínkám jako Američané
- každý politický řád má tendenci vytvářet charakteristický typ občanů, ale nemusí to být právě ten typ, který režim potřebuje pro své další fungování
- demokratické podmínky neumožňují představit si rodinu jako právníckou osobu, přetrvávající v čase, díky ideji rovnosti všech jednotlivců
- demokratické zvyky vedou otce k tomu, aby své děti milovali rovným dílem, a proto jim také dobrovolně rovným dílem rozdělovali své bohatství
- v aristokratické společnosti byla domácnost chráněna před pronikáním centrální autority státu; domácnost byla řízena otcem a stát působil pouze na něj; na jedné straně je zdůrazněn větší stupeň vzájemné mezilidské provázanosti v aristokratické společnosti a na druhé straně individualismus, který s sebou přináší demokracie

Co je to demokracie?

- demokracie znamená **vládu lidu**
- chápal, že jednoduché teorie konsensu pocházející od Hobbesa a Locka obsahují vnitřní dynamiku, jež má sklon směřovat k Rousseauově „všeobecné vůli; Hobbesovy a Lockovy teorie volají po tom, aby byl skrze všeobecný souhlas ustanoven reprezentativní vladař, který bude společnosti vládnout „zvenčí“ × Tocqueville vidí demokracii v samosprávě (demokratičtí lidé jsou ti, kteří jsou si vědomi své svrchovanosti)
- přesto v obou pohledech demokracie v sobě obsahuje tendenci učinit všechny **lidské vztahy předmětem smlouvy**
- jako podstatu demokracie vidí **rovnost společenských podmínek**, ne svobodu (touha po svobodě a touha po rovnosti jsou dva různé jevy)
- demokracie působí na společnost proto, aby na konci vytvořila to, co předpokládá na začátku; podstatu moderní demokracie tak tvoří **dogma o vládě lidu v podmínkách všeobecné společenské rovnosti, která vede k úplné rovnosti společenských podmínek**
- **industriální kapitalismus**: všimá si dvou nových axiomů industriální vědy – jak vzrůstající pracovní specializace, tak větší rozsah průmyslu vedou k účinnější výrobě; ve světě politiky neexistuje nic, co by zasluhovalo větší pozornost zákonodárců, než tyto dva axiomy industriální vědy; přímo úměrně tomu, jak se pracovník zdokonaluje, člověk degraduje
- **odcizený pracovník**: dělníkovo myšlení je trvale fixováno na předmět jeho každodenní dřiny, už nepatří sám sobě

Tyranie většiny

- většina má ve Spojených státech nesmírnou a skutečnou moc a na své straně má také veřejné mínění, které je téměř stejně mocné; když se toto veřejné mínění jednou v nějaké záležitosti rozhodne, neexistují žádné překážky, jež by mohly zpomalit a o to méně zastavit postup vpřed a popřát nějaký čas k tomu, aby byly vyslechnuty nářky těch, kteří na takové rozhodnutí doplácují
- za hříšné a odporné považuje všeobecně platné pravidlo, tvrdící, že většina lidu má ve vládních záležitostech právo udělat cokoli, neboť existuje jeden zákon, který nevytvářejí lidé – totiž spravedlnost
- největší výhradou vůči demokratické vládě amerického typu je její nezvratná síla a absence dostatečného množství mechanismů, které by mohly politické jednání většiny omezovat

Tyranie veřejného mínění

- protože demokratický občan nemůže bez obtíží přiznat nadřazenost žádnému ze svých spoluobčanů (každý člověk je stejně dobrý), instinktivně důvěřuje názoru většiny a přizpůsobuje své mínění i chování projevům svých spoluobčanů ⇒ morální autorita veřejného mínění se stává druhem moci
- tyranie veřejného mínění míří přímo k duši (Máš svobodu nemyslet stejně jako já, ale od dnešního dne jsi mezi námi cizincem.)
- Amerika je zemí, kde je nejméně nezávislého myšlení a skutečné svobody projevu

Individualismus

- **individualismus**: klidný a uvážlivý pocit, který vede každého občana k tomu, aby se izoloval od masy svých spoluobčanů; je důsledkem demokracie (dává lidem zapomenout na své předky a zároveň zahaluje pohled na jejich potomky, čímž je izoluje od jejich současníků; každý člověk je tedy navždy odkázán sám na sebe) a zdrojem politického nebezpečí
- pouta mezilidské solidarity jsou rovností oslabována, protože potřeba závislosti jednoho člověka na druhém je urážkou naší touhy po osobní svobodě; čím jsou si všichni stále více podobní, tím méně potřebujeme toho druhého a každý člověk ztrácí zájem o záležitosti svých bližních; lidé se vůči sobě stávají cizinci; **nezávislost se stává odcizením**; demokracie má tendenci rozpustit společnost v masu jednotlivců, které nic nespojuje
- despotismus považuje izolaci lidí za nejlepší záruku svého vlastního trvání; despota dává přednost těm, kteří jsou pohrouženi sami do sebe
- zatímco despotismus vytváří bariéry, aby lidi udržel v izolaci, demokratické rovnost staví lidi vedle sebe bok po boku bez jakéhokoliv společného spojovacího článku, který by je udržel pohromadě; přirozená tendence demokracie směřuje ke společenským podmínkám, které jsou zvláště výhodné pro despotismus

Demokratický despotismus

- demokratičtí lidé mají sklon k individualismu, k sebezahlcení svými osobními zájmy, a chtějí být nezávislí na svých spoluobčanech; zatímco je demokratický člověk hrdý na svou nezávislost, lidské bytosti jsou nezbytně slabé; jakmile demokratický člověk pocítí tuto slabost, obrátí se přirozeně o pomoc ke svrchovanému státu, protože ví, že on sám je součástí demokratické svrchovanosti, může se podřízovat státu jako pán, který by se nikdy nepodřídil žádnému člověku
- jediným principem legitimacy, kterou taková společnost uznává, je **vláda většiny**; tato jednotná centrální moc funguje z důvodu rovnosti společenských podmínek jen pomocí uniformní legislativy; mezi lidmi nejsou činěny žádné rozdíly, tudíž **s růstem individualismu upadá individualita** (demokracie dává růst průměrnosti a konformitě)
- centrální moc se snaží v demokracii nivelizovat všechny občany; dochází tak k eliminaci těch jednotlivců, kteří by mohli mít vnitřní potenciál k obraně před neustále se rozpínající centrální autoritou
- čím více se rovnost uskutečňuje, tím více roste touha po rovnosti; jen demokratický stát je vyjmut z obecné nenávisti k nerovnosti; proto jsou demokratičtí lidé ve jménu rovnosti snadno ochotni připustit, aby se tato jediná státní moc zvětšovala na úkor všech zprostředkujících autorit, neboť centrální moc je podřízena přáním demokratické většiny
- má-li podle demokratického přesvědčení smysl něco dělat, pak to má smysl dělat prostřednictvím úřadů centrální moci, protože jen stát může nakonec zajistit, aby všichni občané získali stejné výhody
- láska k bližnímu a vzdělání, jež dříve patřily do kompetence církví a rodin, se dostaly pod přímou kontrolu vlády; dnešní vláda se plete do všech osobních věcí, více než vlády dřívější
- čím více jsou rozvíjeny mechanismy ekonomického řízení, tím větší díl národního bohatství cirkuluje prostřednictvím státu
- i kdyby centrální moc skutečně reprezentovala lid, skutečně usilovala o obecné dobro a skutečně poslouchala vůli lidu (i kdyby demokratičtí lidé dostali, co chtějí, a dostali to rovným dílem), stále by

se taková situace rovnala despotismu, protože v takových podmínkách dochází k **infantilizaci lidí** (nezachází se s nimi jako s plně dospělými, a proto nejsou zcela svobodní)

- **největším nebezpečím pro demokratické občany je to, že se svobodně vzdají své volby v honbě za pohodlím a bezpečím**

Jak se vyhnout tyranii a despotismu

- jediný způsob, jak se vyvarovat tyranii a despotismu je americký **zvyk svobodného sdružování nezávisle na kontrole centrální moci** (svoboda shromažďování je pro Tocquevilla klíčovým politickým právem)
- dva typy sdružení: občanská a politická
- politická sdružení se formují proto, aby za prvé umenšila morální autoritu většiny tím, že zveřejňují počet svých stoupců, a za druhé, aby hledala argumenty, s jejichž pomocí by získala většinu na svou stranu, a tak mohla sama vykonávat moc jménem většiny
- pro věc svobody lze učinit mnohem více tím, že se občanům svěří spíše správa menších záležitostí, než tím, že se jim předá kontrola záležitostí velkých; **lokální svobody** jsou klíčem k pěstování návyku svobody
- **paradox demokracie**: americká občanská společnost je silná právě proto, že stát je slabý; silná demokratická společnost je přesto odsouzena k rovnosti, takže jednou musí dojít k vybudování silné centrální moci ⇒ není jasné, zda sdružování občanů může proces vedoucí k demokratickému despotismu zastavit nebo ho pouze zpomalit
- demokracie neposkytuje národu nejpohotovější způsob vládnutí, ale šíří společenským organismem neutuchající aktivitu, ohromnou sílu a energii, kterou nikde jinde nenalezneme

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologie Émila Durkeima)

- dílo: **O dělbě společenské práce, Pravidla sociologické metody, Sebevražda, Elementární formy náboženského života**
- **socialismus** je hnutí, které má veliký společenský význam k překonání krize vyvolané přechodem od starého k novému; socialismus je ideál, vyrostlý z pocitu spravedlnosti a ze soucitu s bídou pracující třídy; je to především plán rekonstrukce společnosti; socialismus je praktické učení, požadující uvědomělé podřízení všech ekonomických funkcí vedoucím centrům společnosti

Předmět sociologie

- **sociologie** má studovat sociální realitu; prvky sociální reality jsou **sociální fakta**, jejichž souhrnem je společnost; sociálním faktem je každý druh jednání schopný **vnějšího tlaku** na jedince, který má vlastní existenci nezávislou na jejich individuálních projevech; nátlak, donucení, které na jedince vykonávají sociální fakta, jsou důsledkem **objektivnosti** sociálních faktů (jedinec nachází zákony a zvyky, pravidla chování, náboženské víry a obřady, jazyka a peněžní soustavu v hotové podobě, fungující nezávisle na něm)
- **kolektivní představy**: tvoří kvalitativní aspekt společnosti – jsou emocionálně zabarvené obecné ideje a víry a svým původem a obsahem jsou společenské; projevují se ve společenských institucích (jsou podstatou morálky, náboženství a práva)
- **morfologická fakta**: tvoří kvantitativní aspekt společnosti – počet a charakter základních prvků společnosti, způsoby jejich spojení, stupeň solidarity, jehož dosáhly, rozdělení obyvatelstva na určitém území, charakter komunikací, forma obydlí
- **vnitřní sociální prostředí**: morfologická fakta a kolektivní představy; charakterizuje je materiální hustota (počet individuí připadajících na jednotku plochy) a dynamická hustota (intenzita sociálních styků a frekvence jejich kontaktů)
- sociologie vyzbrojuje ostatní společenské vědy metodou a teorií

Sociologismus

- **sociální realismus** – chápe společnost jako realitu zvláštního druhu, jež se liší od všech ostatních druhů reality (fyzikální, chemické, biologické a psychologické)
- **sociologismus** – specifčnost a autonomie sociální reality a její primát a převaha nad individuí
- uznával souvislost vědomí a hmoty – společenské vědomí (fakta, která nelze vysvětlit stavbou tkání) pochází ze sociálního prostředí
- skupina myslí, cítí, jedná zcela jinak, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni; vyjdeme-li tedy z členů, neporozumíme ničemu z toho, co se děje ve skupině

Pravidla sociologické metody

- společenské jevy mají být zpracovávány jako věci a je nutné je zkoumat objektivně

- zákony tvoří předmět studia vědy o společnosti; fakta jsou vnějším projevem zákona, zákon je obecný, vnitřní základ faktů; fakta musejí být klasifikována nezávisle na vědci, musejí být založena na povaze věcí
- připisoval velký význam aplikaci statistiky v sociologii
- dva druhy **analýzy**: **kauzální** (sociologické – podstatou je analýza závislosti sociálního jevu na sociálním prostředí) a **funkcionální** (založena na analogii společnosti s organismem jako nejdokonalejším systémem orgánů a funkcí)
- funkcí sociálního jevu nebo instituce je vytvářet soulad mezi institucí a určitou potřebou společnosti jako celku
- **srovnávací metoda**: pouze srovnáním stejných jevů v různých společnostech je možné odhalit jejich obecné a specifické rysy
- normální jsou ty projevy sociálního organismu, které vyplývají z podmínek jeho existence; normální je obvyklé a velmi rozšířené

Společenská solidarita a dělba práce

- dělba práce a profesionální specializace udržují pohromadě sociální agregáty vyšších typů (společnost) → dělba práce je znakem vysoce rozvinuté společnosti; v důsledku stále rostoucí specializace práce musí individua směřovat své činnosti a plnit funkce, které se vzájemně doplňují, čímž mimovolně tvoří jednotný celek; solidarita je v rozvinuté společnosti přirozeným důsledkem dělby produktivních úloh
- **mechanická solidarita**: v nerozvinutých, archaických společnostech; je určována shodou a podobností individuí, která ji tvoří, totožností společenských funkcí, jež tato individua plní, a nerozvinutostí individuálních rysů; individualita je pohlcena kolektivem; charakteristické je represivní právo; solidarita je silnější, jestliže se objem vědomí kryje s objemem individuálních vědomí (kolektivní autorita se absolutizuje) – v takových případech je kolektivní vědomí svým obsahem zcela náboženské
- **organická solidarita**: dělba práce podmiňuje rozdíly mezi jedinci, kteří v souladu se svou profesionální rolí rozvíjejí individuální, osobní schopnosti a talenty; každé individuum je osobností; vědomí, že každý závisí na druhém, že všichni jsou spojeni systémem společenských vztahů vytvářených dělbu práce vyvolává pocit vzájemné závislosti, solidarity a vazby se společností; charakteristické je právo restituční (obnovení dřívějšího stavu věcí); s rozvojem dělby práce se kolektivní vědomí stává slabší a neurčitější; vzniká nové náboženství – kult individua (s tím, jak se vyvíjí společnost, stává se úcta k jedinci společenským dogmatem)
- růst fyzické hustoty a objemu společnosti byl neoddělitelně spojen s růstem morální či dynamické hustoty, tj. úrovně sociálního vzájemného působení, které nakonec vede k **dělbě práce**
- **profesionalizace a specializace** funkcí uchovává a posiluje hodnotovou orientaci na zachování společnosti i jejich příslušníků
- vztahy příčiny a účinku nejsou jednoduché, jednosměrné, ale zahrnují množství proměnných

Jedinec a společnost

- růst rozporů mezi prací a kapitálem a anarchii ve výrobě nazýval **nenormálními formami dělby práce**, vyvolanými příliš rychlými tempy společenského vývoje
- **nemoci kapitalismu**: anomie, sociální nerovnost, neadekvátní organizace dělby práce, neregulovaná konkurence, třídní konflikt, rutinizace práce, degradace dělníků
- **anomie** – společenský stav, kdy neexistuje jasná morální regulace individuálního jednání; nejsou rozpracována pravidla, jež by řídila vztahy mezi sociálními funkcemi
- **normální stav společnosti**: rozvinuté ekonomické plánování, normativní regulace ekonomických vztahů
- překážkou rovnocenných možností je třídní systém, který zabraňuje širokým masám zaujmout sociální postavení odpovídající jejich schopnostem, což vede k nespravedlivé směně služeb; diferenciaci společnosti nemá být založena na sociálních výsadách, ale na těch přednostech, které jsou podmíněny individuálními schopnostmi
- jedinec a společnost na sobě vzájemně závisí, každá z těchto stránek má zájem na rozvoji a rozkvětu druhé; štěstí a blahobyt jedince závisí na stavu společnosti
- přeměně člověka v stroj lze zabránit, jestliže dělníci pochopí cíl, solidaritu s druhými a společenskou nezbytnost své práce, která bude nejen snesitelná, ale i žádoucí
- rovnost, spravedlnost a svoboda jsou základem společenského zřízení vyššího typu
- díky spojení s jinými lidmi získává člověk to, co ztrácí v důsledku úzké specializace

Sebevražda

- sebevražednost je funkcí vzájemných vztahů v náboženských, rodinných, politických, národních a jiných skupinách

- sebevražednost je nepřímo úměrná stupni integrace těch sociálních skupin, jejichž členem individuum je
- sebevražednost je vyšší v létě než v zimě, muži končí sebevraždou častěji než ženy, staří lidé častěji než mladí, vojáci častěji než civilní obyvatelstvo, protestanti častěji než katolíci, svobodní, ovdovělí a rozvedení častěji než ženatí, sebevražednost je vyšší v městských než ve vesnických oblastech
- **druhy sebevražd:** (1) egoistická – individuum se vzdaluje společnosti, jež na něho přestává regulativně působit, přerušení sociálních vazeb, absence kolektivní podpory a odloučenost vyvolává pocit izolovanosti, prázdnoty a tragičnosti existence, (2) altruistická – osobní zájmy jsou zcela pohlčeny zájmy sociálními, integrace skupiny je tak silná, že individuum jako samostatný jedinec přestává existovat, (3) anomická – v době velkých společenských otřesů a ekonomických krizí, individuum není schopno přizpůsobovat se sociálním přeměnám, novým sociálním požadavkům a jeho vazba se společností je přerušena, (4) fatalistická – v důsledku silné kontroly skupiny nad individuem

Morálka

- podmínky: (1) **povinnost**, (2) **žádoucnost**
- posvátný charakter morálky: zdrojem i objektem náboženství a morálky je společnost, převyšující individuum svou silou a autoritou (společnost je bohem, je individuu morálně nadřazena)
- jsou-li všechny formy morálky podmíněny existující strukturou, jsou stejně právoplatné a neexistují objektivní kritéria pro to, aby byla uznána nadřazenost kterékoli z nich (prosazoval myšlenku zvláštních partikulárních morálních kodexů, regulujících jednání individuí jako představitelů příslušných sociálních skupin)
- hlavním orgánem, který plní funkci kolektivního rozumu a obhájce kolektivních zájmů je stát, který přemýšlí a jedná za celou společnost
- obraně individua mají sloužit druhotné či zprostředkující sociální skupiny, a to náboženské, výrobní aj.
- **morální jednání** člověka se vyznačuje třemi hlavními rysy: (1) pocitem disciplíny, který jediné umožňuje svobodu, (2) příslušnosti ke skupině (sociální podstata morálky), (3) autonomie (idea uvědomělého a dobrovolného plnění společenských předpisů)
- cílem výchovy je formování sociální bytosti, rozvíjení těch kvalit a vlastností osobnosti, které jsou potřebné pro společnost

Náboženství

- rys typický pro všechny formy náboženství: náboženstvím posvěcené dělení všech předmětů na **předměty světské** (každodenní, pozemské, vulgární, nečisté) a **předměty posvátné**
- **posvátné** je to, co je zapovězené a oddělené od světských jevů, co je zároveň předmětem snah, lásky a úcty; proto je posvátné jak zdrojem donucení (zákazu), tak i úcty (autority)
- **světské** je spjata s každodenním životem člověka, s jeho každodenními individuálními povinnostmi, soukromými zájmy
- dichotomie posvátného a světského je dichotomií sociálního a individuálního
- **náboženství** je jednotný systém věr a obřadů, vztahující se k posvátným věcem, které sjednocují do jednoho morálního společenství, nazývaného církev, všechny, kdo se jimi řídí
- **církev** je organizace, která upravuje kolektivní náboženský život skupiny
- hlavním znakem náboženství je **vykonávání obřadů**, zaměřených k posvátným objektům, jejichž manipulací se upevňuje společné vědomí, podporující ducha individuí a dodávající jim nutnou životní jistotu
- náboženství je jev sociálně determinovaný, který má funkcionální sociální důsledky; je ztělesněním představ o sociální realitě v kolektivním vědomí, je produktem sociálního prostředí
- společnost je syntézou lidských vědomí, je tvořena náboženskými představami (společenským vědomím)
- společnost je autorem i objektem náboženského kultu, je bohem i věřícím zároveň
- **funkce náboženství:** společenský integrátor, předchůdce a translátor kultury
- **funkce náboženských obřadů:** (1) disciplinární (donucovací a kontrolní), (2) posilující – upevňuje sociální jednotu, (3) neproduktivní – předávání sociálního dědictví mezi generacemi, (4) euforická – vytváření radostného pocitu sociálního štěstí
- obsahem obecných pojmů se stávají různé stránky společenského bytí (idea času prý vzniká z pozorování pravidelných posvátných obřadů a slavností)
- považoval **vědu** za pokračování a zdokonalení náboženství

Durkheim, É. 1998. Sociologie a filosofie. Praha: SLON (Definice mravního faktu)

- na morální skutečnosti lze nahlížet z hlediska **objektivního a subjektivního**
- pro každou skupinu osob existuje jistá jasně vymezená morálka → existuje obecná morálka společná komunitě; kromě této morálky existuje blíže neurčené množství jiných morálek; každý jedinec, každé morální vědomí vyjadřuje obecnou morálku svým způsobem → neexistuje morální vědomí, jež by nebylo v některých ohledech nemorální (různé vlivy prostředí, výchovy a dědičnosti ⇒ různý pohled na morálku)
- **morální skutečnost:**
 - její poznání a pochopení
 - její hodnocení
- morálka se nám jeví jako soustava pravidel chování; morální pravidla jsou nadaná zvláštní autoritou, na jejímž základě se jim lidé podřizují, protože něco příkazují; **povinnost** je tedy jednou z primárních charakteristik mravní normy; další je pak jistá **žádoucnost** (dobro)
- porušení pravidla má obvykle pro daného aktéra nepříjemné následky, a ty mohou být dvojího druhu:
 - vykonaný čin sám od sebe plodí z něj plynoucí důsledek, jenž je v něm analyticky obsažen (např. poruší-li zásady hygieny, nakazím se)
 - pouto spojující čin s důsledkem je syntetické; následují **sankce**, protože onen čin porušuje pravidlo, které ho staví mimo zákon; sankce je důsledkem činu, který nevyplývá z jeho vnitřního obsahu, nýbrž z toho, že čin není v souladu s předem stanoveným pravidlem ⇒ **obligatorní (závazná) povaha pravidel** (nečiním věci proto, že jsou zakázané)
- potěšení a žádoucnost pronikají do povinnosti (při konání povinnosti pocítujeme potěšení, protože plníme povinnost); pojem povinnosti a dobra do sebe pronikají navzájem
- nebezpečí skrývá individuální subjektivní metoda redukující morálku na smysl každého z nás pro morálku (vždy se najdou podstatné aspekty morální skutečnosti, které buď nevnímáme vůbec, nebo jen slabě) → Kantova teorie osobního imperativu
- poměr povinnosti a dobra morálních činů kolísá v závislosti na historickém období, i u jednotlivců v stejné epoše
- náboženství a morálka byly dlouhá staletí úzce spjaty a dokonce vzájemně splývaly; náboženství tedy v sobě musí obsahovat něco morálky a naopak, současný morální život je prostoupen religiozitou
- při studiu současného morálního vědomí lze najít shodu s následujícím:
 - máme povinnost jen vůči bytostem nadaným vědomím; všechny naše povinnosti se týkají morálních osob, myslících bytostí
 - čin může mít jen dva druhy cílů: mne jako jednotlivce a jiné bytosti než mne
 - žádný čin, jehož cílem byl výlučně prospěch jednotlivce nebo jeho dokonalost v čistě egoistickém smyslu, nebyl de facto nikdy kvalifikován jako morální; činy orientované na mne jsou morální, pokud se chráním pro druhé či rozvíjím sebe sama ve prospěch druhých
 - jestliže já jako individuum nejsem cílem, který má sám o sobě morální charakter, pak to nutně musí platit i pro jednotlivce, kteří jsou mými bližními a kteří se ode mne liší jen vyšším či nižším vzděláním; jestliže žádný z jedinců není schopen udělit morální charakter mému chování, jež je k němu orientováno, toto chování se nestane morálním, ani když si za cíl zvolí více jednotlivců; činy mají morální hodnotu tehdy, je-li jejich cíl nadřazen jak mě jako jednotlivci, tak ostatním jednotlivcům
 - z toho vyvodíme závěr, že pokud existuje nějaká morálka, nemůže mít jiný cíl než skupinu utvořenou sdružením mnoha různých jednotlivců, tj. společnost, nicméně za podmínky, že společnost lze považovat za osobnost kvalitativně odlišnou od individuálních osobností, z nichž se skládá; morálka začíná tam, kde začíná nezištnost a obětavost; nezištnost má smysl jen tehdy, má-li subjekt, jemuž se podřizujeme, větší morální hodnotu než my, jednotlivci, a tím je společenství (a božství) → **morálka začíná tam, kde začíná život ve skupině**, protože jen ve skupině nabývají nezištnost a obětavost nějaký smysl
- I přet na společnosti znamená I přet na společenském ideálu, jehož špetka je v každém z nás; vazba na skupinu tedy nepřímou implikuje vazbu na jednotlivce
- společnost je význačným cílem veškeré morální aktivity:
 - **společnost je dobrou a žádoucí věcí pro jednotlivce**, který nemůže existovat mimo ni a nemůže ji popírat, aniž tím popře sám sebe; civilizace je souborem nejvzácnějších statků, souborem nejvyšších lidských hodnot; společnost je současně zdrojem a strážcem civilizace;

civilizace se lze vzdát jen tehdy, vzdáme-li se sami sebe → otázka, v jaké společnosti chce člověk žít

- **společnost je morální autoritou**, promítá se do pravidel chování, na nichž jí mimořádně záleží, a tím jim uděluje charakter povinnosti; všechny systémy morálky jsou funkcí sociální organizace, jsou spjaty s její strukturou a mění se v závislosti na ní; společnost nám poroučí, protože je nám vnější a nadřazená; morální odstup mezi ní a námi z ní činí autoritu, před kterou se naše vůle sklání; na druhou stranu je nám vnitřní, je v nás, je námi
- hodnoty jsou produktem veřejného mínění; věci mají hodnotu jen ve vztahu ke stavům vědomí
- aby byly morální věci výjimečné, je zapotřebí, aby stejnou povahu měly i pocity určující jejich hodnotu; i ony musí mít výjimečné postavení mezi ostatními lidskými tužbami → kolektivní pocity
- kult jednotlivce je dílem společnosti
- morálka nám předepisuje, abychom chtěli společnost takovou, jaká je, nebo k jaké skutečně směřuje, nikoli takovou, jak se jeví sama sobě
- společnost si uvědomuje sebe samu ve veřejném mínění a prostřednictvím veřejného mínění, které nemusí být v souladu se skutečností; v žádném případě nejsme povinni se poslušně sklánět před morálním míněním:
 - znalost morálního mínění nám dává prostředky k tomu, abychom ho posuzovali a v případě potřeby napravovali
 - věda o mravech připouští změnu, je-li nutná
- chtít jinou morálku než morálku implikovanou povahou společnosti znamená popřít společnost a potom sebe sama (společnost má takovou morálku, jakou potřebuje)

Durkheim, É. 1998. Sociologie a filosofie. Praha: SLON (Představy individuální a představy kolektivní)

- analogie je legitimní formou srovnávání a srovnávání je jediným praktickým prostředkem, jímž disponujeme, chceme-li věci vysvětlit srozumitelně
- jestliže se zákony života vyskytují i ve společnosti, pak získaly nové formy a specifické rysy, které nelze domýšlet s pomocí analogie; poznat je můžeme výlučně přímým pozorováním; pozorování odhaluje existenci kategorie jevů nazývaných **představy**, jež se svými osobitými vlastnostmi odlišují od ostatních přírodních jevů; těmito je utvářen **kolektivní i mentální život jednotlivce**; představy jednotlivce i představy kolektivní jsou nějakým způsobem srovnatelné
- vědomí není inertní, jak se tvrdí, protože vše, co existuje, existuje určitým způsobem a vyznačuje se charakteristickými vlastnostmi, kterými se projevuje a skrze něž se definuje, proto pokud se nějaký jev projevuje definovanými, pro něj příznačnými a představitelnými efekty, nemáme právo ho popírat jen proto, že jev sám je jen těžko představitelný; nezkoumáme přímo onen jev, ale promýšlíme ho ve vztahu k účinkům, jež ho charakterizují ⇒ **hranice vědomí nejsou totožné s hranicemi psychické aktivity**, protože mohou v nás probíhat jevy psychického rázu, aniž je naše já rozpozná (**život představ přesahuje naše aktuální vědomí**)
- některé jevy mohou být způsobeny výlučně představami, tj. jsou vnějšími znaky života představ, a jestliže na druhé straně jsou představy, projevující se tímto způsobem, ignorovány subjektem, v němž se uskutečňují, můžeme říci, že mohou existovat psychické stavy bez vědomí (vědomím se rozumí vnímání daného stavu daným subjektem)
- to, co nás vede, není pár myšlenek, jež právě nyní poutají naši pozornost, ale všechna rezidua zanechaná naším předešlým životem; jsou to získané zvyky, předsudky, sklony, tedy vše, co tvoří náš mravní charakter
- paměť není čistě fyzickým jevem, **představy jako takové jsou schopny uchování**; náš psychický život průběžně nezaniká, nedochází k přerušení souvislosti mezi našimi předchozími a současnými stavy; tyto na sebe vzájemně působí a výsledek toho vzájemného působení může za jistých okolností ty minulé oživit natolik, že se stanou opět vědomými
- představy, jakmile už jednou existují, žijí dál samostatným životem, aniž jejich existence trvale závisí na stavu nervových center, jsou schopny přímo působit jedna na druhou, vzájemně se kombinovat podle vlastních zákonů; se svým substrátem udržují úzké vztahy, nicméně jsou na něm do jisté míry nezávislé; nelze ovšem popřít, že stav mozku ovlivňuje všechny intelektuální jevy a je bezprostřední příčinou některých z nich
- život představ netkví v niterné povaze nervové tkáně, protože částečně přetrvává vlastními silami a má svůj vlastní, specifický způsob bytí; představa ve chvíli, kdy k ní dojde, není jen aspektem stavu nervového prvku, protože ona přetrvává, i když tento stav už zanikl

- kolektivní představy jsou vědomí jednotlivců vnější, je tomu tak proto, že nepocházejí od izolovaných jednotlivců, ale z jejich spolupráce; jsou obsaženy v celku a existují jeho prostřednictvím; něco z nich mají v sobě všichni, ale u nikoho je nenajdeme celé
- sociální agregát jako celek myslí, cítí, chce, přestože může chtít, cítit a konat jen prostřednictvím jednotlivých vědomí; proto sociální jev nezávisí na osobní povaze jednotlivců; je totiž výsledkem fúze, v níž se neutralizují a vzájemně stírají všechny, svou podstatou protichůdné individuální rysy; přetrvávají jen ty nejobecnější vlastnosti lidské povahy
- kolektivní představa může existovat jen v celku utvořeném jejich spojením, stejně jako kolektivní život existuje jen v celku seskupených jednotlivců ⇒ kolektivní život sídlí v kolektivním substrátu; závisí na něm a současně se od něj odlišuje
- když nějaký způsob bytí nebo činnosti závisí na nějakém celku, aniž bezprostředně závisí na jeho jednotlivých částech, těší se díky tomuto rozptylu jakési všudypřítomnosti, a to ho do jisté míry osvobozuje, protože není připoután k určitému bodu prostoru; jestliže se začne proměňovat, některé části odmítnou potřebnou podporu novému uspořádání a jiné mu ji poskytnou; tak jako jeden orgán může mít více funkcí, tak i rozličné oblasti mozku se mohou vzájemně zastoupit a jedna společenská instituce může postupně sloužit nejrozmanitějším účelům
- naše soudy jsou každým okamžikem mrzačeny a zkreslovány nevědomými úsudky; vidíme jen to, co nám dovolují vidět naše předsudky, jichž si nejsme vědomi
- vždy se nalzáme v jakémsi stavu nepozornosti, protože pozornost soustřeďuje mysl na malý počet předmětů a tím ji odvrací od většího počtu jiných
- sociální fakta: jsou to jevy, k nimž dochází ve společnosti, ale také prostřednictvím společnosti (existují i sociologické fakty, které jsou produktem sociálních produktů, nikoli samotné společnosti)

Marx, K. 1954. Kapitál I. Praha: SNPL (Zbožní fetišismus a jeho tajemství)

- jakmile lidé pracují pro sebe navzájem, dostává tím jejich práce společenskou formu
- tajemství zbožní formy tkví v tom, že je zrcadlem, v němž se lidem odráží společenský charakter jejich vlastní práce jako věčný charakter produktů práce samých; proto i společenský vztah výrobce k celkové práci se jim jeví jako společenský vztah předmětů, který existuje mimo ně
- zbožní forma nemá naprosto nic společného s fyzickou povahou věcí; zboží se jeví lidskému mozku jako samostatné bytosti nadané vlastním životem a stojící v určitých vztazích k lidem a k sobě navzájem
- užité předměty se stávají zbožím proto, že jsou produkty navzájem nezávislých soukromých prací
- výrobci vstupují do společenského styku teprve směnou produktů své práce; proto se jeví společenské vztahy jejich soukromých prací jako věčné vztahy osob a společenské vztahy věcí
- teprve v rámci směny dostávají produkty práce společensky stejnou hodnotovost, oddělenou od jejich smyslově různých užitných hodnot; toto rozštěpení produktu práce na **užitečnou věc** a **věc ztělesňující hodnotu** je uskutečnitelné tehdy, když směna nabyla takového rozsahu a významu, že užitečné věci lze vyrábět speciálně pro směnu, tedy jakmile hodnotový charakter věcí přichází v úvahu již při jejich výrobě
- produkt práce musí být užitečný ne pro výrobce samého, ale pro jiné
- zbožní výroba platí, že specificky společenský charakter navzájem nezávislých soukromých prací spočívá v tom, že jsou si rovny jako lidská práce vůbec, a v tom, že produkty práce dostávají charakter hodnoty
- hodnotový charakter produktů práce se uplatňuje teprve jejich realizací jako hodnot určité velikosti, určených pracovní dobou
- obecný peněžní výraz různých zboží umožnil ustálení jejich hodnot
- pro společnost výrobců zboží je nejvhodnější formou náboženství křesťanství se svým kultem abstraktního člověka
- fetiš je nerozlučně spojen s produkty práce, jakmile se vyrábějí jako zboží, tudíž je neoddělitelný od zbožní výroby
- **fetišismus** je předmětné zdání společenských určení práce
- **směnná hodnota** je vlastnost věcí a realizuje se pouze směně; je určitým společenským způsobem vyjádření práce vynaložené na výrobu věci
- **užitná hodnota** je vlastnost člověka realizující se beze směny

Popper, K.R. 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé II. Praha: Oikoymenh (Marxova metoda)

Marxův sociologický determinismus

- zastánce pragmatismu, odpůrce psychologismu (omylem psychologismu je předpoklad, že metodologický individualismus v oblasti sociální vědy implikuje program redukce všech společenských jevů a všech společenských pravidelností na psychologické jevy a psychologické zákony)
- **marxismus**: vychází z Hegela; dosud nejčistší, nejpropracovanější a nejnebezpečnější forma historicismu; čistě historická teorie, jejímž cílem je předpovídat budoucí ekonomický a mocenskopolitický vývoj a zejména pak revoluce
- **věda**: má přinášet praktické výsledky; jejím nejvlastnější úkolem není získávat poznání minulosti, ale předpovídat budoucnost; budoucnost může předpovídat pouze tehdy, je-li předeterminována (zde se Marx mylil, protože determinismus není nezbytnou prvovýbavou vědy schopné předpovídat)
- vědecké socialistické učení může přispět k nastolení socialistického světa, jehož příchod může podpořit tím, že uvědomí lidi o nadcházející změně a o rolích, které jsou jim ve hře historie přisouzeny; vědecký socialismus není sociální technologií, neučí, jakými způsoby a prostředky vytvářet socialistické instituce

Autonomie sociologie

- bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž jejich **vědomí je** určováno jejich společenským **bytím**
- žádné jednání nelze nikdy vysvětlit motivem samotným, je třeba je doplnit odkazem na obecnou situaci a zvláště na prostředí
- člověk byl nejdřív bytostí sociální a teprve potom lidskou (např. jazyk předpokládá existenci společnosti); společenské instituce a spolu s nimi společenské pravidelnosti nebo sociologické zákony musely existovat před tím, co někteří lidé s oblibou nazývají „lidská přirozenost“ a lidská psychologie
- jen málo společenských institucí je vybudováno vědomě; velká většina prostě „vyrostla“ jako nezáměrný výsledek lidského jednání
- hlavní úlohou sociálních věd není, jak se domnívají historicisté, prorokovat budoucí běh dějin, ale odhalování a vysvětlování méně zjevných závislostí v životě společnosti, odhalování obtíží, které stojí v cestě společenské činnosti
- **konspirační teorie společnosti**: výklad společenského fenoménu spočívá v odhalení lidí nebo skupin, které mají na existenci tohoto fenoménu zájem a kteří plánovali a tajně připravovali uskutečnění tohoto fenoménu → historicismus je derivátem konspirační teorie
- konspirace jsou typickým společenským jevem; stanou se důležitými, kdykoli se dostanou k moci lidé, kteří věří v konspirační teorii
- spiklenci zřídka kdy završí svou konspiraci, protože život společnosti vytváří řadu nepředvídaných reakcí; úkolem sociálních věd je analyzovat nezáměrné společenské dopady záměrného lidského jednání

Ekonomický historismus

- společenské jevy musí být vysvětleny historicky a musíme se snažit rozumět každému historickému období jako historickému produktu předešlého vývoje
- vědomí je jinou formou hmoty, v praxi se od hmoty liší, protože je to její jiná forma; uznával, že jsme duch a tělo a, dostatečně realisticky, že tělo je z nich obou základem
- popisuje materiální stránku života ve společnosti jako rozšíření lidského metabolismu; naše svoboda musí být vždy limitována nutností tohoto metabolismu
- **cílem historického vývoje je svoboda**; ztotožňuje říši svobody s říší lidského duchovního života; nejsme čistě duchovními bytostmi, nejsme zcela svobodní ani schopni vůbec někdy plně svobody dosáhnout, protože nemůžeme a nikdy nebudeme moci osvobodit se úplně od nutnosti našeho metabolismu; jedině, čeho lze dosáhnout, je zlepšit vyčerpávající a nedůstojné podmínky práce, aby každý z nás mohl být po určitou část svého života svobodný
- musíme myšlení a ideje zkoumat jako ideologickou nadstavbu nad základnou ekonomických podmínek = proto můžeme označit Marxovu verzi historicismu za ekonomismus
- vědecká historie musí zkoumat zákony, podle nichž se vyvíjí výměna látek mezi člověkem a přírodou; jejím ústředním úkolem musí být vysvětlení rozvoje výrobních podmínek; společenské vztahy mají historický a vědecký význam úměrně stupni, v němž jsou spojeny s výrobním procesem
- věda o společnosti musí být v souladu s dějinami vývoje ekonomických podmínek společnosti (výrobní podmínky)
- **historicismus**: oblast sociálních věd se shoduje s oblastí historické nebo evoluční metody a zvláště s historickým prorokováním

- **ekonomismus** (materialismus): ekonomická organizace společnosti je základnou pro veškeré společenské instituce a zejména pro jejich historický vývoj
- ztotožňoval skutečnost s materiálním světem a jev se světem myšlenek a idejí
- **politická revoluce**: jedna skupina vládců uvolní cestu jiné skupině
- **sociální revoluce**: jedině rozvoj podstaty, která leží v základech ekonomické reality, může vyprodukovat nějakou podstatnou nebo skutečnou změnu; a jedině tehdy, stane-li se sociální revoluce realitou, pouze potom může mít politická revoluce nějaký význam

Třídy

- dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů; v teorii třídního boje hraje hlavní roli třídní zájem; zájem třídy je prostě všechno, co podporuje její moc nebo prosperitu; objektivní zájem třídy se stává vědomým zájmem v subjektivních myslích jejích členů; dělá je to třídně zaujatými a třídně uvědomělými a způsobuje to, že podle toho také jednají
- větší stupeň svobody si můžeme koupit pouze za cenu zotročení jiných lidí, rozštěpením lidstva na třídy; členové vládnoucí třídy musí platit za svou svobodu novým druhem otroctví; musí utlačovat ovládané a bojovat proti nim, jestliže si přejí zachovat svou vlastní svobodu
- **společenský systém**: společenská síť, do níž jsou třídy lapeny a přinuceny bojovat jedna proti druhé (společenský systém **determinuje jednání jednotlivce**)
- společenské nebo třídní systémy se mění s výrobními podmínkami
- sociální inženýrství není možné, a sociální technologie je tudíž zbytečná
- systém společenských podmínek nutí kapitalistu jednat tak, jak jedná (⇒ lidé budou lepší, pokud se zlepší systém, v němž žijí); kapitalista žene lidi, aby vyráběli pro výrobu, nutí je vytvářet materiální výrobní podmínky, které jedině mohou tvořit reálnou základnu vyšší společenské formy, a napomáhá tak konečnému příchodu socialismu
- **třídní uvědomění**: být si vědom své ceny a svých schopností; být si jistý svou třídou a být na ni hrdý

Právní a společenský systém

- stát je orgánem utlačování jedné třídy druhou, jeho cílem je vytvoření pořádku, který tento útlak legalizuje a utvrzuje, přičemž zmírňuje konflikt tříd; stát je pouze součástí mašinérie, pomocí níž vede vládnoucí třída svůj boj
- **politika je bezmocná** (právněpolitický systém je pouhá nadstavba); nemůže nikdy změnit rozhodujícím způsobem ekonomickou realitu; úlohou politické aktivity je sledovat, zda změny v právně politické slupce drží krok se změnami v sociální realitě
- dělnická strana nemůže svým jednáním zlepšit úděl vykořisťovaných mas, svým bojem probouzí třídní uvědomění, a tím připravuje revoluci
- existují radikální a umírněné křídlo
- mohou existovat historická období, v nichž je politické jednání přímo nápomocné
- v zásadě každá vláda, dokonce i vláda demokratická, je diktaturou vládnoucí třídy nad ovládanými
- proletářská revoluce vede ke společnosti beztřídní, v níž nemůže existovat žádná třídní diktatura; tak musí stát zbavený všech svých funkcí zmizet
- **paradox svobody**: svoboda ničí sebe samu, pokud je neomezená; silný člověk může volně tyranizovat slabého a okrádat ho o jeho svobodu; nikdo by neměl být vydán na milost a nemilost, ale každý by měl mít právo být chráněn státem
- **politická náprava**: stát musí dohlížet na to, aby nikdo nemusel sjednávat žádnou nespravedlivou smlouvu ze strachu z hladu nebo z ekonomického krachu
- musíme požadovat, aby politiku neomezené ekonomické svobody nahradila plánovaná ekonomická intervence státu; musíme požadovat, aby neomezený kapitalismus ustoupil **ekonomickému intervencionismu**
- skutečná moc leží v rozvoji strojní mašinérie, další co do důležitosti je systém ekonomických třídních vztahů a nejméně důležitý vliv má politika × politická moc může řídit moc ekonomickou; můžeme např. rozvinout racionální politický program na ochranu ekonomicky slabých, vydat zákony omezující vykořisťování, zkrátit pracovní den, ze zákona pojistit dělníky v pracovní nezpůsobilosti, nezaměstnanosti a ve stáří = politická moc je klíčem k ekonomické ochraně a ekonomické moci se nesmí dovolit, aby ovládla moc politickou
- formální svoboda, tj. demokracie, právo lidí soudit a rozpustit svou vládu, je jediný známý nástroj, jímž můžeme chránit sami sebe před zneužíváním politické moci, je to kontrola vládnoucích ovládanými
- peníze jako takové nejsou zvlášť nebezpečné, nebezpečnými se stávají pouze tehdy, pokud mohou koupit moc, a to buď přímo, nebo zotročením ekonomicky slabších jedinců, kteří se musejí prodávat, aby mohli žít
- z právního systému lze učinit mocný nástroj na jeho vlastní ochranu; navíc můžeme ovlivňovat veřejné mínění a trvat na dodržování mnohem pevnějšího morálního kodexu v politických záležitostech

Marx, K. a Engels, B. 1954. Spisy III., IV., VIII. Praha: SNPL (výbor z díla)

Historický materialismus

- lidé vstupují do určitých nutných, na své vůli nezávislých **výrobních vztahů**, které odpovídají vývojovému stupni materiálních výrobních sil; souhrn výrobních vztahů tvoří hospodářskou strukturu společnosti → **základna**, na níž roste právo a politika → **nástavba**
- způsoby výroby materiálního života podmiňují sociální, politický a duchovní život → **vědomí je určováno společenským bytím**
- úkol vzniká tam, kde materiální podmínky jeho řešení jsou dány nebo jsou v procesu vzniku
- výrobní způsob: asijský, antický, feudální, měšťácký
- lidé dělají své dějiny, avšak v daném je podmiňujícím prostředí, na základě už přejatých skutečných poměrů, z nichž hospodářské podmínky, byť na ně sebevíc působí ostatní politické a ideologické podmínky, jsou v poslední instanci rozhodující (autoři dialektiku nepopírají, ale upřednostňují jeden prvek)

Třídy

- osobnost člověka je podmíněna a určena zcela určitými třídními vztahy

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologie Maxe Webera)

- dílo: **Protestantská etika a duch kapitalismu, Hospodářská etika světových náboženství**
- věda o kultuře, společnosti a dějinách musí být osvobozena od **hodnotících soudů**; hodnotu je nutné chápat jako hledisko určité historické epochy, jako směr zájmu této epochy

Ideální typ

- **ideální typ** je teoretické schéma, model, který je vytvářen jako nástroj pochopení historické reality
- dva druhy: **historické a sociologické ideální typy**
- úkolem historie je stanovit kauzální souvislosti mezi individuálními historickými výtvy; ideální typ zde slouží jako prostředek odhalení souvislosti historických jevů (genetický ideální typ – liší se pouze stupněm obecnosti)
- sociologie konstruuje čisté **ideální modely panství** (charismatického, racionálního a patriarchálního), které se objevují ve všech historických epochách na libovolném místě zemského povrchu

Porozumění a sociální jednání

- **sociologie** je věda, která chce vysvětlujícím způsobem **porozumět** sociálnímu jednání a díky tomu je **příčinně objasnit** v jeho průběhu a v jeho důsledcích
- sociologie zkoumá chování jedince pouze potud, pokud jedinec dává svým činnostem určitý **smysl**
- **jednáním** je třeba nazývat lidské chování, jestliže a pokud s ním jednající spojují určitý subjektivní smysl
- **sociálním jednáním** je však třeba nazývat takové jednání, které se svým smyslem, chápaným jednajícím nebo jednajícími, vztahuje k chování druhých a orientuje se jím ve svém průběhu; sociální jednání může být orientováno na minulé, současné nebo v budoucnosti očekávané jednání jiných individuí; jako druhý může vystupovat určitý jedinec nebo libovolní jiní a neznámí lidé
- **kolektivy** jsou způsoby organizace jednání jednotlivých individuí

Účelně racionální jednání

- **účelná racionalita**: prostředek analýzy skutečnosti; vystupuje proti pojetí společnosti jako biologického modelu; pro sociologii je objektem poznání právě obsahová souvislost jednání
- pojmy jako stát, společnost aj. znamenají pro sociologii kategorie společných činností lidí, a úkolem sociologie je, aby je převedla na pochopitelné činnosti jednotlivých účastníků
- sociologie musí zkoumat společenské instituce v té formě, v jaké se stávají významnými pro jednotlivá individua a v jaké jsou na ně individua ve svých činnostech reálně orientována
- věda nemá zkoumat sociálnost vně a mimo individua, nemá připouštět ani stín substancializace sociálního; obecně existuje pouze do té míry, v jaké je uznáváno jednotlivými individui a v jaké orientuje jejich reálné jednání

Druhy sociálního jednání

- **metodologický nominalismus (individualismus)**: hovoří-li o individuálním účelně racionálním jednání, netvrdí, že je charakteristikou samotné reality sociálního života, a akceptuje ho jako ideální typ, s nímž se v čisté podobě ve skutečnosti setkáváme zřídka; jeho metodologický individualismus souvisí s individualismem jeho světového názoru a s pojetím společnosti jako vzájemného působení individuí, tj. se sociologickým nominalismem

- **účelně racionální jednání** (ideální typ) – smysluplné jednání, (1) zaměřené na dosažení cílů jasně uvědomovaných samotným jednajícím individuem a (2) používající pro dosažení cílů adekvátní prostředky; vědomí jednajícího individua je nutné pro to, aby se zkoumané jednání stalo sociální realitou; očekávání určitého chování předmětů vnějšího světa a druhých lidí a použití tohoto očekávání jako podmínky nebo jako prostředku pro racionálně zaměřené a řízené cíle (kritériem racionality je úspěch); účelově racionálně jedná ten, kdo orientuje své jednání v souladu s cílem, prostředkem i vedlejšími důsledky, a přitom racionálně hodnotí jak prostředky ve vztahu k cíli, tak cíl ve vztahu k vedlejším důsledkům, tak konečně i různé možné cíle navzájem
- **hodnotově racionální** – uvědomělá víra v etickou, estetickou, náboženskou nebo jakkoli jinak chápanou absolutní vlastní hodnotu (hodnotu o sobě) určité jednání nezávisle na úspěchu
- **afektivní** – emocionálně laděné jednání
- **tradiční** – zvykové jednání
- **typy jednání**: (1) více nebo méně přibližně dosažený správný typ, (2) účelně racionálně orientovaný typ, (3) jednání více nebo méně uvědoměle a více nebo méně jednoznačně účelně racionálně orientované, (4) jednání účelně racionálně neorientované, ale podle svého smyslu pochopitelné, (5) jednání svým smyslem více nebo méně pochopitelně motivované, ale více nebo méně narušované zásahem nepochopitelných prvků, (6) jednání, v němž jsou naprosto nepochopitelná psychická či fyzická fakta spjatá s člověkem nebo v člověku nepozorovatelnými přechody

Formální racionalita

- **racionalizace** je celosvětový historický proces; růst sociální úlohy **vědy**, která je nejčistším ztělesněním principu racionality
- v určitém období a v určité oblasti světa se setkala několik jevů, obsahujících racionální princip: (1) antická věda, zejména matematika, doplněná (2) v období renesance experimentem, (3) racionální římské právo, (4) racionální způsob hospodaření, (5) protestantismus – vytvořil světonázorové předpoklady pro realizaci racionálního hospodaření (především pro to, aby do ekonomiky byly začleněny vědecké výsledky a aby se věda přeměnila v bezprostřední výrobní sílu), protože ekonomický úspěch byl protestantskou etikou povýšen na náboženské poslání
- **formální racionalita** je především kalkulovatelnost, formálně racionální je to, co podléhá kvantitativní evidenci, co se beze zbytku vyčerpává kvantitativní charakteristikou; formální racionalita je racionalita o sobě, pojatá jako samoučel

Typy panství

- **panství**: šance, že se určitý příkaz setká s poslušností; předpokládá vzájemné očekávání toho, kdo rozkazuje, že jeho příkaz bude uposlechnut, a těch, kteří poslouchají, že příkaz bude mít takový charakter, jaký očekávají (uznávají)
- **legitimní panství**: panství, které je ovládanými individui uznáváno
- **legální panství**: motivem povolnosti jsou zájmy; jeho základem je účelově racionální jednání; lidé (ovládání i vládnoucí) se podřizují stanoveným zákonům; administrativní aparát tvoří odborně vzdělaní úředníci, od nichž se požaduje, aby postupovali podle přísně formálních a racionálních pravidel
- **byrokracie** je nejčistším typem panství; byrokracie je panstvím prostřednictvím vědění
- **úředníci**: (1) jsou osobně svobodní a podřizují se pouze věcným služebním povinnostem, (2) mají pevnou služební hierarchii, (3) mají přesně určenou služební kompetenci, (4) pracují na základě smlouvy, tedy zásadně na základě svobodné volby v souladu s odbornou kvalifikací, (5) jsou odměňováni stálými peněžními platy, (6) svou službu považují za jediné nebo hlavní povolání, (7) mohou předvídat svou kariéru, postup, buď na základě počtu služebních let, nebo díky schopnostem, nezávisle na názoru představeného, (8) pracují zcela odděleni od prostředků řízení a aniž by si přivlastňovali služební místa, (9) podřizují se přísné jednotné služební kázi a kontrole
- **tradiční panství**: je založeno na víře v posvátnost odedávna existujícího pořádku a moci; jeho základem je tradiční jednání; vůdce je pán, řídicím štábem jsou služebníci, podřízení jsou poddanými, kteří poslouchají pána v důsledku zbožné úcty; charakter vztahů v jakékoli oblasti je výrazně osobní; (1) **patriarchální panství** – služebníci jsou plně osobně závislí na pánovi, k řízení mohou být povoláni lidé ze zcela bezprávných vrstev spolu s blízkými příbuznými a přáteli panovníka × (2) **stavovské panství** – služebníci nejsou osobně závislí a jejich řízení je do jisté míry autonomní
- **charismatické panství**: charisma je mimořádní schopnost odlišující individuum od ostatních lidí; individuum ji nezískalo vlastními příčinami, ale byla mu darována přírodou, bohem či osudem; charismatickými vlastnostmi jsou magické schopnosti, dar prorokovat, mimořádná síla ducha i slova; charismatem disponují hrdinové, velcí vojevůdci, kouzelníci, proroci a věštcí, geniální umělci, vynikající politikové, zakladatelé světových náboženství (Budha, Ježíš, Mohamed), zakladatelé států (Solón, Lykurgos), velcí dobyvatelé (Alexandr, César, Napoleon); základnou charismatického panství je afektivní typ sociálního jednání, neboť zdrojem osobní věrnosti je emocionálně zabarvená oddanost a víra, proto charismatický vůdce musí neustále dokazovat, že charismatem

oplývá; neexistují racionálně nebo tradičně stanovená pravidla – všechny otázky jsou řešeny iracionálně, na základě zjevení, tvůrčí síly, velikých činů a osobního příkladu

Politika

- parlamentní demokracie je jediný právoplatně zákonodárný orgán v právním typu státu; protože nedisponuje v očích mas dostatečnou legitimní silou, musí být doplněna buď dědičným monarchou (jehož práva jsou samozřejmě omezena parlamentem), nebo politickým vůdcem zvoleným plebiscitem
- existence správního aparátu jako racionálního prostředku realizace moci, charismatického politického vůdce, který formuluje a provádí politický program a konečně parlamentu jako instance, jež plní kriticko-kontrolní funkci hlavně ve vztahu k aparátu, ale zčásti i k prezidentovi, je pro současnou buržoazní společnost nezbytná
- člověk je svobodný, je-li jeho činnost racionální, tj. když si jasně uvědomuje sledovaný cíl a uvědoměle volí prostředky, jež tomuto cíli odpovídají (mírou racionality lidské činnosti je její svoboda)

Náboženství

- analyzuje úlohu změny náboženské etiky, podmíněné vznikem a vývojem protestantismu, v konstituování současného kapitalismu a v realizaci principu racionality, tedy souvislost mezi nábožensko-etickými principy a formami ekonomické společnosti; základem srovnání je stupeň racionalizace ekonomické činnosti, připouštěný určitou náboženskou etikou
- náboženství zkoumá jako poslední, dále neredukovatelný základ všech hodnot; smíření nepřátelských hodnot není podle Webera možné
- magické a kultovní činnosti mají vždy pozemské cíle (ovlivňování počasí, léčení nemocí, předvídání budoucnosti atd.)
- **náboženské principy**: (1) ritualisticko-kultovní, (2) asketicko-činný, (3) mysticko-meditativní, (4) intelektuálně dogmatický
- magické prvky jsou charakteristické pro náboženství zemědělských národů, víra v osud pro náboženství dobyvatelských národů, racionalistický charakter je typické pro městské populace
- jedním z ústředních problémů v náboženské etice je problém **spásy**
- spása **prostřednictvím (1) vlastních činností** – buddhismus; metodami spásy jsou buď rituální kultovní činnosti a obřady, nebo sociální činnost, nebo sebezdokonalování, (2) spása **pomocí prostředníka** – judaismus, islám, křesťanství; spása je možná prostřednictvím institucionalizace (příslušnost k církvi jako podmínka spásy v katolicismu), prostřednictvím víry (judaismus, luteránství), prostřednictvím milosti predestinace (islám, kalvinismus)
- spása **prostřednictvím (1) aktivní etické činnosti** – věřící se považuje za nástroj boží vůle; nutnou podmínkou etického charakteru jeho činnosti je askeze; cílem může být útek od světa a asketismus je prostředkem osvobození od všech pout spojujících člověka se světem, nebo přeměna světa a pak askeze slouží cílům ekonomické, vědecké i jiné činnosti ve světě (kalvinismus), (2) prostřednictvím **mystické meditace** – dosažení stavu mystického osvětlení
- **konečné hodnoty**: (1) etika bratrské lásky (dobro), (2) rozum osvobozený od hodnot, který se stal čistě funkčním, tj. formální racionalita, (3) živelně extatický princip, charisma, základ magických náboženství

Weber, M. 1998. Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenth (Základní sociologické pojmy)

- **sociologie** má znamenat vědu, která chce sociálnímu jednání porozumět pomocí výkladu, a tím ho kauzálně vysvětlovat v jeho průběhu i v jeho účincích
- **jednání** je lidské chování, pokud jeden nebo více jednajících spojují toto chování s nějakým subjektivním smyslem
- **sociální jednání** je takové jednání, které se svým smyslem míněným jedním nebo více jednajícími vztahuje k chování jiných a na základě toho se orientuje ve svém průběhu
- **smysl**:
 - fakticky – smysl míněný jednajícím jednotlivcem nebo průměrný či přibližný smysl, míněný v určité dané mase jednajících lidí
 - subjektivně – míněný v pojmově zkonstruovaném čistém typu, případně v jednajícím či v jednajících myšlených jako typ
- hranice mezi smysluplným jednáním a chováním je plynulá
- věda usiluje o evidenci
- **porozumění**:

- **racionální** (logické nebo matematické povahy) – bezprostředně a jednoznačně intelektuálně ve svém smyslu uchopitelné
- znovuprožívané ve vcítění (emocionální, umělecko-receptivní povahy) – aktuální afekty a z nich plynoucí iracionální reakce jsme s to emocionálně znovuprožívat tím evidentněji, čím více jsme jim sami přístupní; jsme s to vzít intelektuálně v úvahu jejich působení na směr a prostředky jednání
- iracionální, afekty podmíněné souvislosti smyslu nějakého chování, se vykládají jako odchylky od jednání, jež bylo zkonstruováno čistě účelově racionálně; tak je možné přiřazení odchylek k oněm iracionalitám, jež je podmínily
- jednoznačnost slouží v těchto případech konstrukce přísně účelově racionálního jednání sociologii jako **typ** (ideální typ) k tomu, aby porozuměla reálnému jednání, ovlivněnému iracionalitami všeho druhu jako odchylce od jeho průběhu, který je zpřítomnitelný v čistě racionálním chování; potud je metoda rozumějící sociologie racionalistická
- každý artefakt je vyložitelný a pochopitelný jedině ze smyslu, který lidské jednání propůjčilo výrobě i používání tohoto artefaktu; srozumitelná na artefaktu je tedy vztažnost lidského jednání k němu; je buď prostředkem nebo účelem; jen v těchto kategoriích dochází k porozumění
- nesrozumitelné danosti člověk chápe jako data
- **porozumění**:
 - aktuální porozumění míněnému smyslu jednání (racionálně aktuální porozumění myšlenkám a iracionálně aktuální porozumění afektům)
 - vysvětlující porozumění – porozumíme podle motivace, jaký smysl přiřkládá výroku ten, kdo jej vyslovil nebo napsal, a že to učinil právě teď a v této souvislosti, kdy vidíme, že se zabývá jednáním, do jehož souvislosti tento výrok patří, tzn. stává se pro nás souvislostí smyslu, které rozumíme (racionální porozumění motivaci); vysvětlení znamená uchopení souvislosti smyslu, do níž aktuálně srozumitelné jednání patří svým subjektivně míněným smyslem
- porozumění znamená uchopení výkladem:
 - v jednotlivém případě reálně míněného smyslu (při historickém zkoumání)
 - smyslu míněného průměrně a přibližně (při sociologickém zkoumání masových jevů)
 - vědecky (ideálnětypicky) konstruovaného smyslu, případně souvislosti smyslu čistého typu (ideálního typu) nějakého častého jevu
- **výklad** je kauzální hypotézou:
 - předsunuté motivy a vytěsnění zakrývají tomu, kdo jedná, skutečnou souvislost směru jeho jednání do té míry, že i subjektivně správná svědectví mají jen relativní hodnotu
 - vnější procesy jednání, které se nám jeví jako stejné, mohou mít u jednajících individuí velice různé souvislosti smyslu
 - jednající lidé jsou v daných situacích vystaveni protichůdným podnětům, kterým vesměs rozumíme; s jakou relativní silou tato různá vztážená ke smyslu bývají v jednotlivých jednáních vyjádřena, to se podle vší zkušenosti ve většině případů nedá ani přibližně odhadnout
- **motiv** je souvislost smyslu, jež se samotnému jednajícímu nebo pozorovateli jeví jako důvod chování, které má smysl; adekvátní smyslu je nějaké souvisle probíhající chování, nakolik vztah jeho součástí přijímáme na základě svých průměrných myšlenkových a citových zvyklostí jako typickou souvislost smyslu
- **kauzálně adekvátní sled pochodů**: nakolik podle pravidel zkušenosti existuje šance, že pochody budou vždy probíhat stejným způsobem; kauzální vysvětlení znamená zjištění, že podle nějakého odhadnutého pravděpodobnostního pravidla na určitý pozorovaný proces navazuje určitý jiný proces
- správný kauzální výklad konkrétního jednání znamená, že vnější průběh a motiv jsou poznány správně a zároveň ve své souvislosti s porozuměním smyslu; správný výklad typického jednání znamená, že jeho průběh pokládán za typický, se jeví jak adekvátní smyslu, tak kauzálně adekvátní
- jen takové statistické pravidelnosti, které odpovídají srozumitelně míněnému smyslu sociálního jednání, jsou srozumitelnými typy jednání, tedy „sociologickými pravidly“
- sociologická statistika se týká jen procesů, které mají smysl
- procesy a pravidelnosti, které neoznačujeme jako sociologické skutečnosti jsou přesunuty z metodického hlediska na jiné místo, než má jednání přístupné porozumění; na místo podmínek, pohnutek, zábran, podpor tohoto jednání
- jednání jako co do smyslu srozumitelná orientace vlastního chování existuje pro nás vždy jen jako chování jedné osoby nebo většího počtu jednotlivých osob; **sociální útvary** jsou pouhými průběhy a souvislostmi specifického jednání jednotlivých lidí, poněvadž pouze ti jsou pro nás srozumitelnými nositeli jednání orientovaného na smysl

- výklad jednání má ke kolektivním pojmům tři vztahy:
 - výklad je často nucen pracovat se zcela podobnými kolektivními pojmy, aby vůbec dospěl k rozumné terminologii; pro sociologii neexistují jednající kolektivní osobnosti
 - výklad jednání si musí povšimnout faktu, že ony kolektivní útvary jsou představami dílem o něčem jsoucím, dílem o tom, co by mělo platit, existujícími v hlavách reálných lidí, podle nichž se jejich jednání orientuje; tyto představy mají mocný kauzální význam pro způsob, jakým jednání reálných lidí probíhá, především jako představy o něčem, co má platit
 - metoda organické sociologie se pokouší vzájemné společenské jednání vysvětlovat tím, že vychází z celku, v jehož rámci je pak vykládán jednotlivec i jeho chování podobným způsobem, jako fyziologie pojednává o postavení tělesného orgánu v organismu – tzn. z hlediska jeho zachování
- u sociálních útvarů jsme schopni kromě zjištění funkcionálních souvislostí a pravidel poskytnout porozumění chování zúčastněných jednotlivců
- **zákony** jsou typické, pozorováním utvrzené šance sociálního jednání, jehož přítomný průběh závisí na výskytu určitých základních stavů, šance, které jsou pochopitelné na základě typických motivů a typicky míněného smyslu jednajících
- **sociologie tvoří pojmy typu a hledá obecná pravidla dění**; sociologická pojmotvorba svůj materiál vybírá jako paradigmaty ze skutečností jednání, která jsou relevantní také z hlediska historie; pojmy musí být vůči konkrétní realitě historična relativně bezobsažné – jednoznačnost pojmů
- sociologie se vzdaluje od skutečnosti a slouží jejímu poznání v té formě, že udáním míry přiblížení nějakého historického jevu k jednomu nebo více takovýmto pojmům může být tento jev zařazen
- čím ostřeji a jednoznačněji jsou ideální typy konstruovány, čím jsou tedy v tomto smyslu světu vzdálenější, tím lépe konají svou službu
- skutečně efektivní, tzn. úplně vědomé a jasné, svým smyslem určené jednání je v realitě vždy jen mezním případem

Weber, M. 1998. Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenh (Protestantská etika a duch kapitalismu)

- převážná většina bohatých měst se v 16. století přiklonila k protestantismu
- reformace neznamenala ani tak odstranění církevního panství, jako spíše nahrazení jeho dosavadní formy jinou
- výchovou všípená duchovní specifičnost určovala volbu povolání i další pracovní osudy
- protestanti jak jako minorita, tak jako majorita vykazují specifický sklon k ekonomickému racionalismu
- **duch kapitalismu**: „Jestliže někdo u mě ponechá peníze, tak mi daroval své zájmy, nebo to, co jsem s nimi mohl během této doby začít. Peníze mají plodnou a úrodnou povahu. Čím více peněz je, tím více při obratu produkují. Dobrý počtář je pánem všech peněženek. Kdo je znám tím, že platí přesně ve slíbenou dobu, ten si může kdykoli vypůjčit peníze, které zrovna jeho přátelé nepotřebují. Píle a uměřenost, přesnost a spravedlnost, důvěryhodnost jsou nanejvýš užitečné. Chraň se, abys všechno, co máš, pokládal za své vlastnictví a podle toho také žil. Veď si přesné účty o svých výdajích a příjmech.“
- kapitalismus existoval v Číně, Indii, Babylónu, v antice i středověku, avšak chyběl mu onen zvláštní étos
- **vůdčí motiv kapitalismu**: člověk se orientuje na zisk jako na účel svého života a nikoli jako prostředek k uspokojování svých materiálních životních potřeb
- získávání peněz – pokud probíhá legálním způsobem – je v moderním hospodářském zřízení výsledkem a výrazem zdatnosti v povolání a tato zdatnost je skutečnou alfovou a omegou Franklinovy morálky
- myšlenka **povinnosti v povolání** je pro sociální etiku kapitalistické kultury charakteristická, v určitém smyslu má pro ni dokonce konstitutivní význam
- dnešní kapitalismus si ekonomickým výběrem vytváří a vychovává takové hospodářské subjekty, jaké potřebuje
- bezohledný zisk, který se vnitřně neváže na žádnou normu, existoval v dějinách ve všech dobách; toto chování bylo jednou z nejsilnějších vnitřních překážek uspořádaného měšťanskokapitalistického hospodářství
- prostředkem k vystupňování intenzity práce je **úkolová mzda**
- pokus zainteresovat dělníky na vystupňování pracovního výkonu zvyšováním úkolových sazeb: zvyšování úkolových sazeb očividně způsobilo, že se ve stejném časovém úseku nedosáhlo

- většího pracovního výkonu, ale menšího, neboť dělníci na zvýšení úkolové mzdy neodpovídali zvýšením, ale snížením denního výkonu
- **tradicionalismus:** člověk nechce od přírody vydělávat peníze a víc peněz, jednoduše chce žít tak, jak je zvyklý, a vydělávat tolik, kolik na to potřebuje
 - nízká mzda a vysoký zisk jsou ve vzájemné korelaci; nízké mzdy jsou produktivní, tj. stupňují pracovní výkon; **lid pracuje jen proto, že je chudý a jen potud, pokud je chudý**
 - to vyžaduje existenci přebytku obyvatelstva, které lze za nízké ceny najímat na trhu práce; příliš velká rezervní armáda kvantitativní rozšiřování podporuje, ale brzdí kvalitativní vývoj
 - nižší mzda není totožná s lacinou prací; z kvantitativního hlediska klesá pracovní výkon; i čistě obchodně nízká mzda jako opora kapitalistického rozvoje selhává všude tam, kde jde o výrobu produktů, které vyžadují nějakou kvalifikovanou (vyučenou) práci, nebo kde jde o obsluhu nákladných strojů, které se dají snadno poškodit, kde je třeba nějaké výrazné míry soustředěné pozornosti a iniciativy
 - **ideální typ kapitalistického podnikatele:** jeho způsob života má určitý asketický rys, určitou míru chladné skromnosti; ze svého bohatství nemá nic pro svou vlastní osobu – s výjimkou jediného – iracionálního pocitu dobře naplněného povolání
 - oceňování splněné povinnosti ve světském povolání jakožto nejvyššího obsahu, který mravní sebekontrola vůbec může do sebe přijmout
 - naplnění povinností, jak vyplývají z životního postavení jednotlivce se stává povoláním
 - plnění povinností je za všech okolností jedinou cestou, jak se zalíbit bohu, že ono a jen ono je boží vůlí a že proto každé dovolené povolání platí před bohem stejně
 - **ekonomický tradicionalismus:**
 - **myšlenka osudovosti:** jednatel má zásadně zůstat ve stavu a povolání, do nichž jej bůh postavil, a jeho pozemské snažení se má držet v rámci tohoto jeho daného životního postavení
 - **víra v předurčení:** identifikuje bezpodmínečnou poslušnost vůči bohu s bezpodmínečným přijetím dané situace

Weber, M. 1997. Autorita, etika a společnost. Praha: Mladá fronta (Protestantská etika a duch kapitalismu)

- v 16. a 17. století byly nejrozvinutějšími kapitalistickými zeměmi Nizozemí, Anglie a Francie; zde se sváděl velký zápas s kalvinismem (učení o predestinaci – pocit osamělosti každého individua, kráčení vstříc vlastnímu osudu); kalvínský anulovalo spasitelné působení církve a zavrhl všechny magické prostředky blaženosti ⇒ otázka po známkách **predestinace k spasení:**
 - povinnost považovat se za vyvoleného a zaplašovat pochyby jako ďáblovu pokušení, protože nejistota by znamenala nedostatečnou víru, a tedy i nedostatek milosti ⇒ výchova k sebevědomí typického u puritánů
 - neúnavně pracovat v povolání, a tak zahánět náboženské pochyby a dodávat si jistoty (světská práce má schopnost odreagování afektu náboženské úzkosti)
- **puritánská askeze** – ovládat se vůči afektům, být osobností, potlačit pudové užívání si života, zavést si do života řád
- životu bez **povolání** (vykonávání nádenické nestálé práce) chybí systematickosti, metodičnosti, to, co žádá světská askeze; povolání je cvičením ctnosti, osvědčením spásy skrze svědomitost, jež se projevuje v metodě, s níž vykonáváme své povolání; Bůh žádá racionální práci; člověk může vykonávat více povolání, ale stejně svědomitě, metodicky; změna povolání je možná, je-li směrem k užitečnější činnosti
- užitečnost a tím i bohulibost povolání se v první řadě měří měřítkem mravním, poté měřítkem důležitosti produkovaných statků pro celek, poté následuje měřítko soukromohospodářské výnosnosti
- pudové zážitky odvádějí od práce i do zbožnosti; nepřátelský postoj zaujímal puritáni k nábožensky nevyužitelným kulturním statkům; puritán byl proti záměrům estetickým, vždy jen pro účelnost → **uniformita** životního stylu (⇒ kapitalistická **standardizace** výroby); dopřání si kulturního nebo sportovního zážitku bylo možné si dopřát, ale nesmělo to nic stát
- člověk je správcem statků, které mu byly z boží milosti svěřeny ⇒ pečlivé vedení účtů, vydávání peněz za něco, co neslouží Bohu, je nepřijatelné
- kde přibývá bohatství, tam stejnou měrou ubývá víry; nábožnost musí nutně plodit pracovitost i spořivost → ty vytvářejí bohatství → roste pýcha a vášně; pokud bude lid udržován v chudobě, zůstane poslušný Bohu

Weber, M. 1998. Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenh (Věda jako povolání)

- **specializace:** skutečně definitivním a záslužným výkonem je dnes vždy jen výkon specializovaný
- **vášeň:** pro člověka jako člověka nemá hodnotu nic, co nemůže konat s vášní
- **nápad:** aby člověk něco hodnotného vykonal, musí ho něco napadnout; nápad práci nenahrazuje, ani práce sama nemůže nápad nahradit, stejně jako to nedokáže vášeň
- **osobností ve vědě je jen ten, kdo slouží čistě věci vědy**
- vědecká práce je vetkána do průběhu pokroku
- ve vědě každý ví, že to, co vykonal, za deset, dvacet, padesát let zastará; právě to je údělem, ba dokonce smyslem vědecké práce
- vzrůstající intelektualizace a racionalizace neznamená, že by přibývalo znalostí podmínek, ve kterých žijeme; nýbrž znamená vědění o tom nebo víru v to, že člověk, kdyby jen chtěl, se to kdykoli může dovědět, že tedy v zásadě neexistují žádné tajemné nepropočitatelné síly, jež by zde intervenovaly, že je spíše naopak možné ovládat všechny věci v zásadě **propočtem; svět je zbaven kouzel**
- **vědecké poznání:**
 - **pojmem** – prostředek, jímž bylo možno někoho sevřít ve svěráku logiky, takže z něho neunikl, aniž by nepřiznal, že buď nic neví, anebo že právě toto a nic jiného je pravda, věčná pravda, jež nikdy nezanikne
 - **racionální experiment** – prostředek spolehlivě kontrolovatelné zkušenosti
- **problém smyslu vědy:** dřívější iluze (cesta k pravému bytí, cesta k pravému umění, cesta k pravé přírodě, cesta k pravému bohu, cesta k pravému štěstí); dnes kvůli ryze praktickým, v širším smyslu technickým účelům; jinak je věda nesmyslná, neboť nám nedává odpověď na jedinou otázku, která je pro nás důležitá – Co máme dělat, Jak máme žít?
- předpokládá se, že to, co při vědecké práci vzniká, je důležité v tom smyslu, že je to hodno poznání; tento předpoklad nelze dokázat prostředky vědy
- zda svět, jež věda popisuje, je hoden existence, zda má smysl, a zda má také smysl, abychom v něm existovali, na to se věda neptá
- všechny přírodní vědy nám dávají odpověď na otázku, co máme dělat, jestliže chceme život technicky ovládnout; ale zda jej technicky máme a chceme ovládnout, a zda to vůbec má nějaký smysl – to buď zcela odsouvají, anebo pro své účely předpokládají
- opravdový učitel se přísně vystříhá toho, aby z katedry vnucoval nějaké stanovisko; prorok ani demagog do posluchárny nepatří; v posluchárně mají posluchači mlčet a mluvit má učitel; je nezodpovědné, když učitel v době, kdy studenti musí v zájmu své další existence navštěvovat přednášky, a kdy tam není nikdo, kdo by jej mohl kritizovat, tuto okolnost využívá k tomu, aby jim vštěpoval své politické názory, místo aby splnil svou povinnost tím, že jim bude prospěšný svými znalostmi a vědeckými zkušenostmi
- dobrý učitel učí své žáky uznávat nepohodlná fakta
- **věda** poskytuje znalosti o technice, jak zvládat život, vnější věci i jednání lidí propočtem; poskytuje metody myšlení, jeho nástroje a jeho výuku; dopomáhá k jasnosti; předkládá, že to a to praktické stanovisko lze odvodit s vnitřní důsledností z těch a těch posledních světonázorových základních postojů
- když své věci rozumíme, můžeme jednotlivce přimět, nebo mu pomoci alespoň v tom, aby sám sobě skládal účty a posledním smyslu svého vlastního konání
- věda je dnes odborně pěstovaným povoláním ve službě sebereflexe a poznávání faktických souvislostí

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologie Georga Simmela)

- dílo: **Sociologie, Filozofie peněz**
- **sociologie** se má konstituovat jako metoda; vlastním předmětem sociologie jsou **čisté formy zespolečenštění**
- **forma** se dá vymezit úkoly, které plní: (1) forma uvádí do vzájemného vztahu několik obsahů tak, že vytvářejí jednotu, (2) tím, že dostávají formu, oddělují se tyto obsahy od jiných, (3) forma strukturuje obsahy, jež uvádí do vzájemného vztahu
- úkolem **formální sociologie** je tematizovat společnost jako mezilidský, interindividuální jev
- **formy zespolečenštění:** (1) **sociální procesy** – stálé jevy, nezávislé na konkrétních podmínkách své realizace (podřízenost, panství, soutěžení, kompromis, móda – předpokládá jak nápodobu, tak individualizaci é člověk řídicí se módou se odlišuje od druhých, ale zároveň potvrzuje svou příslušnost k určité vrstvě nebo skupině), (2) **sociální typy** – člověk včleněný do určitého vztahu získává určité charakteristické vlastnosti, které se projevují trvale, nezávisle na povaze daného konkrétního vzájemného působení (cynik, chudřas, koketka, aristokrat), (3) **modely vývoje** –

- univerzální proces vzájemné souvislosti rozšiřování skupiny s posilováním individuality = jak se skupina zvětšuje, její členové se stále méně navzájem podobají a naopak
- volné sdružování – sdružování pro sdružování zbavené všech obsahových prvků
 - takt – omezuje obsahové znaky účastníků; je formou sociálních norem
 - flirt – forma sexuálního vztahu zbaveného reálného erotického obsahu
 - **porozumění** je metodou sociálního poznání – psychické procesy vyvolávají u interpreta tutěž reakci jako v samotném jednáním
 - porozumění objektivnímu jednání je prvním stupněm procesu; druhým stupněm je porozumění motivům a pocitům samotného jednajícího
 - objekt poznání je zbavován objektivnosti a vystupuje pouze v těch kategoriích a formách, které mu nabízí poznávající
 - společnost prostřednictvím porozumění individua poznává sebe sama
 - velikost skupiny úzce koreluje se stupněm vývoje individuality jejích reprezentantů; velikost skupiny je přímo úměrná stupni svobody, kterou disponují její členové
 - dějiny společnosti jsou dějinami rostoucí **racionalizace** sociálního života a dějinami prohlubujícího se vlivu principů peněžního hospodářství
 - **peníze** jsou čistým výrazem hodnotových věcných vztahů, jsou stejně dostupné všem, v peněžních záležitostech jsou si všichni lidé rovni proto, že nikdo nedisponuje hodnotou, že ji disponují pouze peníze
 - peníze zbavují vyrobenou věc jejího účelného charakteru, mění ji v prostředek a pracovník je odcizen produktu své práce; peníze prostorově, a tím i duchovně oddělují individuum od věcí, které mu patří
 - nezávislý je člověk současného velkoměsta, který, i když pro sebe potřebuje nepřehledné množství výrobců, dopravců a pomocníků, je s nimi spojen pouze věcně, prostřednictvím peněz; odcizení a svoboda jsou dvě strany jedné mince

Petrusek, M. Proč číst Simmela na konci tisíciletí? In: Simmel, G. 1997. Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Praha: SLON

- představitel **sociologického impresionismu** a **metodologického pluralismu** (nepřipouští jeden, ale tisíc směrů rozvoje v jejich paralelním a vzájemně se pronikajícím proplétání) a autor sociologických esejů
- **motiv ambivalence**: na každý sociální jev se umí podívat nejméně ze dvou pohledů
- **životní témata**: filozofie peněz, spontánně se tvořící skupiny (sdružování, zespolečenštění), společenské podmínky odpovědné za skeptický a blazeovaný postoj moderního člověka
- Simmelův pohled na soudobou společnost vychází z analýzy mentality velkoměstského člověka, která je poznamenána neuroticismem, jenž je sám reakcí na množství neustále se měnících podnětů a stimulů, s nimiž se nelze vyrovnat tradičními způsoby; odtud pak pramení „blazeovanost“, indiferentnost moderního člověka, která je vlastně sebeobranou proti těmto vlivům, únikem do spotřeby (zejména módy a tvorby životního stylu) a estetizace života; předpokladem toho všeho jsou peníze se svými vlastnostmi: peněžní, neosobní směna se stává modelem sociálního styku, peníze fungují jako symbol, jako prostředek zjednodušení tržních vztahů, jako konstantní míra hodnoty, jako mobilizace a kondenzace hodnot
- **vědy nomotetické**: mohou objevovat obecné zákony a neměnnou invariantní formu reálných událostí
- **vědy idiografické**: mohou pouze popisovat jednotlivé případy a události
- **sociologie je věda**:
 - o procesech *sdružování, zespolečenšťování* (ustavování společenských skupin): co se děje s lidmi a podle jakých pravidel se chovají, když utvářejí skupiny a jsou determinováni svou skupinovou existencí prostřednictvím interakce
 - o sociálních *formách* interakce ⇒ **formální sociologie** (věda o formách sociální interakce)
 - různorodé obsahy lidských interakcí mohou vykazovat některé výrazné, snad dokonce podstatné společné znaky (formy), jež umožňují, abychom je sdružili do téže pojmové kategorie
 - sociologie není vymezena ani tak specifickým předmětem, jako spíše specifickým viděním sociálního světa, specifickou metodou (i přes toto metodologické vymezení sociologie se Simmel nakonec zase dostal k sociálním formám, které tvoří pravý obsah sociologie jako vědy)

- důraz na fragmentárnost, pohyblivost, proměnlivost sociálního světa, jež se projevuje právě v proměnlivosti, frekvenci, nestabilitě atd. sociálních kontaktů a interakcí zejména ve velkoměstském prostředí
 - společnost je pouze nestálou, křehkou nepevnou a nesebejistou formou, která se usazuje, ale spíše jako písek než skála – v procesu neustálého zespolečňování; je jménem pro množinu interagujících individuí, z jejichž interakcí se rodí svébytná entita
 - společenská jednota je uskutečňována svými vlastními elementy, protože ty jsou vědomé, synteticky aktivní a nepotřebují pozorovatele
 - určitá podstatná část našeho sociálního a sociologického vědění je neempirická, je předzkušenostní a empiricky prostě nedokazatelná, tj. existují **sociologická apriori** (zkušenostně nedokazatelné předpoklady, které sociologické zkušenosti předcházejí), např. předpoklad, že určité normy a sankce umožňují dosažení cílového stavu (základ veškerého práva)
 - **sociální typ**: typické charakteristiky osobnosti, která je do interakčního procesu vtažena; aby bylo možné uvažovat o sociálním typu, musí být osobnosti, jež k němu přísluší, za prvé připsány určité charakteristiky jeho sociálním okolím (chudý není chudý, že nemá peníze, ale proto, že je jako chudý definován a zařazen do interakčního systému, v němž je s ním jako s chudým nakládáno – a on to akceptuje!) a za druhé sociální typ se musí chovat podle tohoto sociálního vymezení, tedy podle sociálního očekávání
 - měl strach z amerikanizace Evropy
- „Nade všechno horší je to, že sebevražda Evropy ve prospěch Ameriky odhaluje nový akt v několikatisíciletých dějinách, kdy šlo o pohyb z Východu na Západ. Stejně jako před několika tisíciletími Evropa kulminovala v Asii a potom se přesídlila do Evropy, může stejně tak dnes jít dále, do Ameriky – Evropa se pak stane tím, čím bylo Řecko v období Římského impéria – zábavným, kuriózním cílem výprav Američanů, s množstvím ruin, velkých vzpomínek – a přitom stále ještě bude dodavatelem umělců, vědců a kecalů.“
- „Zmizela nejen realita Evropy, ale její idea, protože ačkoliv je tato idea nadčasová, stejně jako lidstvo nebo kráska, je to idea historická... Jsem přesvědčen, že tato válka skončí ve prospěch Ameriky, podobně jako válka mezi Aténami a Spartou skončila vítězstvím Alexandra a Říma. Jsem si jist, že ukazatel světových dějin se obrátí na Západ stejně jako se kdysi obrátil z Asie do Evropy...“ (Simmel 1997, str. 168)

kol. autorů. 1982. Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století. Praha: Svoboda (Sociologický systém Vilfreda Pareta)

- dílo: **Traktát o obecné sociologii**
- **sociologie** je syntézou různých speciálních společenských disciplín (práva, politické ekonomie, politických dějin, dějin náboženství) jejímž cílem je zkoumat lidskou společnost jako celek
- **metoda logickoexperimentální**: používat pouze empiricky zdůvodněné popisné soudy a při přechodu od pozorování k zobecnění dodržovat logická pravidla
- ke každé teorii lze přistupovat ze tří aspektů: (1) objektivní, (2) subjektivní, (3) utilitární (individuální nebo společenská užitečnost)
- jsou-li výsledky pro společnost užitečné, považuje se za takovou i teorie
- zákon postrádá univerzální charakter a působí pouze v daném místě a daném čase; zákon je závislý na hledisku pozorovatele (problém pravdivosti)
- zpochybnil pojem kauzality
- byl zastáncem pozice osvobození od hodnot, odtržení teorie od společenské praxe, redukce pravdivosti na formálně logickou správnost i odmítání determinismu jako principu zkoumání a vysvětlování sociálních jevů
- pojetí **společnosti** jako systému, který je ve stavu postupně narušované a obnovované rovnováhy
- na **sociálním jednání** se podílejí lidská individua nadaná city; city jsou neměnné, stabilní, a proto jsou těmi prvky sociálního systému, které determinují sociální rovnováhu
- dělil sociální jednání na **logická** (výsledek uvědomělých úvah a úsudků) a **nelogická** (podmíněná zvláštní logikou citů) → rozkládal jednání na jeho složky (1) vnější pozorovatelnou činnost a její racionální zdůvodnění a na (2) psychický stav jednáícího
- lidé, kteří realizují nelogická jednání neznají pravé objektivní souvislosti mezi jevy a proto používají neadekvátní prostředky pro dosažení cílů
- jednání člověka nikdy nejsou tím, čím se jemu samotnému zdají být; člověk používá rozum k zamaskování svých nelogických jednání pomocí zdánlivě logických teorií a argumentů (člověk je schopen myslet, a proto zakrývá své instinkty a city) → psychika člověka vysvětlována mimo sociálně ekonomický kontext
- **rezidua** jako základ citů, emocí, vášní, instinktů, psychických stavů a predispozic jsou vrozená, přirozená a vnější podmínky na ně nemají vliv; jsou to vnitřní biologické impulsy, jež determinují sociální jednání člověka

- třídy reziduí: (1) **kombinační** reziduum – je základem všech sociálních změn, jde o vnitřní psychologickou tendenci člověka hromadit, různě přemísťovat a kombinovat věci, zčásti proto, že mu to přináší uspokojení, a zčásti proto, že se hromadění a kombinování těžko brání; (2) reziduum **stálosti** – tendence udržovat a uchovávat vazby, které se už jednou vytvořily; je základem odporu proti všemu novému, základem nepřátelství vůči jakýmkoli přeměnám a změnám; (3) reziduum **expressivity** – snaha člověka projevovat svoje city ve společenských činnostech; (4) reziduum **sociability** – touha člověka po ostatních lidech; (5) reziduum **integrity** – vlastnictví; (6) **sexuální** reziduum
- **ideologie** jsou čistě slovní roušky, které dostávají teoretickou formu, aby byl zamaskován nelogický charakter jednání; jsou vytvářeny proto, aby byly zakryty pravé hybné motivy jednání; ideologické koncepce, víry a teorie jsou derivacemi (jsou druhotné, odvozené); tyto se dají jen stěží přesně vědecky analyzovat
- **derivate**: (1) **tvrzení** předkládaná jako absolutní pravdy, axiómy či dogmata – tvrzení jsou akceptována, protože v posluchačích probouzejí emoce, jež získávají status důkazu, (2) **soudy** odvolávající se na autority, (3) **apelace** na všeobecně přijaté principy a city, (4) verbální **důkazy**
- derivace klade proti pravdě; přestože jsou logicky neprůkazné, nijak to nezmenšuje jejich sociální význam, jejich hodnotu pro celou společnost i pro jednotlivé jednající osoby
- zdůrazňoval mobilizující sílu ideologií, manipulaci masovým vědomím
- podléhání emocím a předsudkům je úděl obyčejných lidí, géniové méně podléhají panujícím vírám, idejím a citům
- zvláštnost určité sociální skupiny je dána přirozenými schopnostmi a nadáním jejích členů, a ty zase určují společenské postavení skupiny na společenském žebříčku
- **elita** je vybraná část obyvatelstva; je charakterizována vysokým stupněm sebeovládání a prozíravosti; k vládnutí používá násilí a podřizuje si masy manipulací s jejich city pomocí idejí; dělí se na dvě části: jedna se přímo nebo zprostředkovaně podílí na řízení společnosti (**vládnoucí elita**) a druhá vyniká v umělecké nebo vědecké oblasti (nevládnoucí elita)
- v lidských dějinách dochází k **cirkulaci elit**; čím je vládnoucí elita otevřenější, tím schopnější je uchovat své panství; jestliže se v nižších třídách hromadí individua, jež svými přednostmi převyšují vyšší třídy, nastává epocha revoluce
- budoucnost patří politikům, kteří nemají svědomí a kteří nepřemýšlejí o společenských důsledcích svých činů, jen když vedou k žádoucímu cíli (účel světí prostředky)

Veblen, T. 1999. Teorie zahálčivé třídy. Praha: SLON (Úvod & Okázalá zahálka)

- zahálčivá třída zahrnuje šlechtu, duchovenstvo a jejich suity; nižší třída zahrnuje nevolníky a jiné závislé osoby
- vyšší třídy jsou zproštěny nutnosti věnovat se výrobním činnostem, zabývají se jen takovými zaměstnáními, kterým je přikládán jistý stupeň účtyhodnosti, tedy vládnutí, služba vojenská, služba kněžská a sport
- mužské a ženské činnosti: na základě fyzických a duševních rozdílů začala probíhat diferenciací funkcí obou pohlaví; ženám připadly ty práce, ze kterých v další fázi vývoje vzniknou vlastní produktivní činnosti, od kterých jsou muži osvobozeni
- instituce zahálčivé třídy vznikala během přechodu od pokojného k důsledně válečnému způsobu života při splnění dvou podmínek: ① společnost musí přejít ke kořistnickému způsobu života a ② životní prostředky musí být v relativně dostačujícím množství snadno dostupné, aby bylo možno značnou část populace uvolnit ze stálé, každodenní rutinní práce
- **hodnotná zaměstnání** jsou ta, v nichž lze vidět hrdinský výkon × **podřadná zaměstnání** zahrnují každodenní práce
- **produktivní práce** je úsilí směřující k vytvoření nějaké nové věci mající účelnost, kterou ruka tvůrce dodala pasivnímu materiálu × **hrdinský čin** spočívá v obrácení a přisvojení sil, které předtím směřovaly k jiným cílům a byly ovládnuty jiným hybatelem
- kritéria rozlišování a metody klasifikace faktů se s kulturním vývojem postupně mění, protože se mění i cíle, pro které se jevy klasifikují
- pro nižší třídy je práce jejich uznávaným a obecně přijímaným způsobem života a je pro ně často jedinou oblastí soutěže; proto se zápas o majetkovou prestiž projevuje vzrůstem pýle a hospodárnosti; to neplatí o vyšších třídách, kde majetkové soutěžení nepřímou účastí na produktivní práci; zdržení se práce je pak nejen obecným dokladem bohatství, ale i konvenční známkou společenského postavení

- nestačí bohatství a moc pouze mít, ale je nutné je vystavit na odiv; **viditelné známky bohatství** slouží nejen k vzbuzení úcty u jiných a k udržování životnosti a síly tohoto dojmu, stejně často se používají jako zdroj a podmínka uchování vlastního sebeuspokojení
- život v zahálce je sám o sobě i ve svých důsledcích krásný a povznášející v očích všech civilizovaných lidí; hodnota zahálky je dána **užitečností zahálky jako zdroje úcty** u jiných lidí a faktem, že **vykonávání práce se tradičně považuje za známku slabosti**
- **s přechodem k peněžnímu stadiu kultury existuje zahálčivá třída fakticky**
- **falešná zahálčivá třída**: třída nuzných lidí, žijících v nedostatku, nejistotě a nepohodlí, avšak morálně neschopných se snížit k výdělečné práci (zchudlá šlechta)
- čas se tráví neproduktivně proto, že ① produktivní práce je pocítována jako něco nedůstojného a ② je třeba doložit finanční a majetkové poměry, které umožňují život v nečinnosti
- **hmatatelnými důkazy minulé zahálky** jsou čestné odznaky a insignie, později systém hodností, titulů, šarží a insignií (např. heraldické znaky, medaile a čestná vyznamenání) a dále pak kvazivědecké a kvaziumělecké výkony a znalost procesů a jevů, které přímo nepřispívají k lidskému životu a k pokračování života (např. studium mrtvých jazyků a okultních věd, správný pravopis a syntax, různé formy hudby, pěstování módy v oblékání, nábytku a jiného vybavení, společenské a sportovní hry, chov neužitečných zvířat aj.)
- vrcholnou formou prokazování minulé zahálky se stala **znalost a praktikování dobrých způsobů** plynoucích z dobré výchovy, zdvořilé vystupování, dodržování etikety a formálních ceremoniálních pravidel; tato skupina jevů se vnucuje naší pozornosti ještě bezprostředněji a nápadněji, a proto se na jejich uplatňování trvá v širším stupni a kategoričtěji jako na nezbytných známkách úctyhodné míry zahálky
- dobré způsoby jsou zdokonalením gest a vyjadřují statusové vztahy; slušné chování se vnímá jako něco, co má užitečnost samo o sobě, a proto **způsoby dělají člověka**; nakonec hodnota dobrých způsobů tkví v tom, že jsou potvrzenkou o životě v zahálce, tedy i výrazem společenského postavení
- okázalá zahálka přerůstá v namáhavý dril, komplikovaný nácvik způsobů a neustálé třibení dobrého vkusu; konečným principem a trvalým prubeřským kamenem dobrého vychování je vždy množství času, který člověk skutečně a zjevně věnuje neproduktivní zahálce
- nejvyšší třída dodává způsobům onu definitivní podobu, která se stává kánonem, vzorem chování pro třídy stojící níže
- **instituce vlastnictví** má své počátky ve vlastnictví osob, zejména žen; motivy k získávání takového majetku byly ① přirozený sklon k dominanci a použití donucení, ② užitečnost těchto osob jakožto dokladů o hrdinství a zdatnosti vlastníka a ③ užitečnost jejich služeb
- s prohlubující se dělbou práce se osobní služby pro pána a jeho přímá obsluha vydělují do samostatné kategorie; sluhové, jejichž úkolem jsou osobní služby, jsou postupně uvolňováni z produktivní práce vykonávané pro zisk; tento proces začíná u manželky, kdy žena bude i nadále majetkem svého manžela, zároveň však v sobě nese urozenou krev svého otce, a nepřísluší jí tudíž zabývat se ponižující prací spolu s ostatními služebníky
- **početnost služebnictva** demonstuje, že pán si je může dovolit a je schopen je zaplatit, kdy časem se povinnosti na ně kladené zmenšují, až se jejich služba nakonec stane záležitostí čistě formální
- na nápadnější místa ve služebním aparátu začali být upřednostňováni muži před ženami
- zahálka služebné třídy osvobozené od produktivní práce je jistým druhem požadovaného výkonu a normálně či primárně nesměřuje k vlastnímu uspokojení jejich příslušníků; zahálka sluhy probíhá pod rouškou specializované služby zaměřené na zvyšování plnosti života jeho pána
- vyškolená služba je užitečná nejenom v souvislosti s uspokojováním pánovy instinktivní záliby v dobře a kvalifikovaně odváděném řemesle, ale stává se také prostředkem, jímž pán předkládá na odiv mnohem větší spotřebu lidských služeb; hlavní rolí sluhů se stává podávat svědectví o pánově schopnosti platit
- **hlavní pohnutkou, pro kterou si páni drží služebnictvo, je potřeba zástupné zahálky a okázalé spotřeby služeb**
- v moderních průmyslových společnostech jsou vysoce rozvinuty mechanické prostředky a pomůcky sloužící pohodlí a potřebám každodenního života; nejčastějším oficiálním důvodem zaměstnávání sluhů je, že členové domácnosti nejsou s to bez problémů zvládnout práci, kterou moderní domácnost vyžaduje; nestačí na ni proto, že ① mají příliš mnoho „společenských povinností“ a ② domácí práce, již je třeba udělat, je příliš těžká a je jí příliš mnoho
- podmínkou zástupné zahálky je nerovnost společenských pozic nebo fungování nájemné služby; zánik nerovných společenských pozic je vždy provázen zánikem zástupné zahálky

Petrusek, M. Veblenův příchod do Čech. In: Veblen, T. 1999. Teorie zahálčivé třídy. Praha: SLON

- klade otázky:
 - jak uchopit podstatné vlastnosti **celé společnosti dané doby** a epochy
 - jak vymezit charakteristiky **typického člověka**, který v ní žije
 - jak stanovit **směr hlavního pohybu**, to, kam společnost a člověk směřují
- zastáncem *pesimistické filozofie dějin* (nevěra v možnost globální nápravy); nikdy nebyl pragmatický utilitarista, ale osobností se *smyslem* pro reálnou životní zkušenost, pro životní svět každodenního přebývání ve společnosti, prostě *pro praxi*
- akceptoval ideu přirozeného výběru v podobě generalizované teze o přirozeném výběru institucí a přijal radikální ideu evoluce, včetně darwinovského boje o život, nepřijal však sociálně darwinistické konsekvence
- **dialektika tří instinktů** (instinktu „dobré práce“, příbuzenského a rodičovského instinktu a instinktu „neangažované zvědavosti“), které jsou adekvátním projevem člověka jako aktivní, sebeutvářející bytosti
- rozdělení statků se řídí přirozenými zákony, jež přidělují každému z činitelů výroby tolik, kolik si zaslouží (přidělují každému činiteli tolik bohatství, kolik tento činitel vytváří)
- vyznával hodnotu **efektivitu**, užitečnosti a pragmatické jednoduchosti; jeho kritika institucí a lidí v americké společnosti byla založena bez výjimky na víře, že nenaplnují přiměřeně právě tuto americkou hodnotu
- sociální a ekonomický svět dělil na svět užitečný a produktivní a na svět okázalý, formálně zdvořilý, ale bytostně zbytečný, de facto parazitní
- odmítl obecné, nadčasově platné ekonomické zákony:
 - usilování o formulaci obecných zákonů dlužno nahradit soustavnými pokusy o analýzu každého, tedy i ekonomického, chování v konkrétním sociálním kontextu, zejména kontextu institucionálním
 - odmítl odvození ekonomického chování z vrozených sklonů k rozkoši, uspokojení a užitku a žádných jiných
 - připustil, že kategorie klasické ekonomie lze aplikovat jen na omezenou historickou situaci a na omezený dobový kontext
- zásadní omyl dosavadní ekonomie spočíval v tom, že hledala míru podobnosti aktuálního stavu hospodářského života s ideální podobou ideálně fungující rovnovážné ekonomiky
- proti vizi ekonomického člověka, který jedná na základě racionální kalkulace zisku a ztráty, zejména však příjemného a nepříjemného, a řídí se úsilím o dosažení maximálního uspokojení a osobního štěstí, namítl, že
 - člověk sice jedná pod vlivem vnějších vlivů, okolností a tlaků, ale tyto vnější vlivy jej mění, takže jeho postulovaná přirozenost nezůstává nezměněna
 - nelze předpokládat, že nezáleží na povaze vnějších sociálních vztahů a vazeb, na působení skupin, do nichž člověk patří
 - člověk se ve své ekonomické poptávce neřídí racionální kalkulací, zejména ne pak kalkulací momentální satisfakce, protože podstatou konzumentovy volby je především tradice, obyčej, zvyky, z čehož vyplývá, že spotřební poptávku nelze situovat do individuální, ale nutně sociální sféry
- **pravidlo imitace**: determinuje konzumní volbu
- **institucionální ekonomie**:
 - ekonomický život neprobíhá individuálně, v sociálním vakuu, ale ve společnosti a společensky
 - základní komponentou sociálního života ekonomického i sociálního je *sociální instituce*
 - ekonomický a sociální život je střídání, střet, vznikání a zanikání, konflikt a vzájemné ovlivňování ekonomických (a sociálních) institucí
 - instituce tvoří rámec, podmínku i důsledek ekonomických činností
 - instituce jsou sice relativně stabilní, ale nikoli věčné, jsou proměnlivé a jejich evoluce závisí především a hlavně na *vývoji technologie a techniky*
- **instituce** je soubor obyčejů, zvyků a návyků, myšlenkových stereotypů a způsobů a metod jednání a činností, jež byly sankcionovány („posvěceny“) dlouhodobou praxí a všeobecně byly uznány v dané společenské skupině
- **společnost** je úhrnem institucí; ekonomickými institucemi se rozumí soukromé vlastnictví, peníze, peněžní hospodářství, formy organizace kapitálového trhu aj.
- **peněžní kultura**: peněžní zisk či peněžní motiv není přirozeným motivem lidského jednání, ale motivem sociálně naučeným a je svázán se soukromým vlastnictvím

- hlavním evolučním hybatelem je konflikt mezi technologií a komplexem institucí, ke kterému dochází, protože institucionální struktury zaostávají za požadavky a potřebami techniky a technologie (**teorie kulturní mezery**) ⇒ zahálčivá třída není tvůrcem dějin
- věřil, že vysoce kvalifikovaní dělníci, inženýři a technici mohou dosáhnout maxima racionality na úrovni individuální a společenské a promítnout ji do řízení sociálních struktur, tedy lidé spojení s racionalitou výkonných strojů jsou či budou i osobně racionálnější, ba inteligentnější
- ke konfliktu dochází i mezi světem průmyslu a světem podnikání, byznysu: kapitál osamostatnělý ve své vlastnické funkci produkuje parazitní, zbytečnou třídu, která neplní žádné rozumné, ba žádné sociální funkce a je tedy třídou neproduktivní, svázanou s kapitálem jako vlastnictvím; proto se nabízí otázka, jaký životní styl produkuje situace, v níž člověk nemusí pracovat
- **zahálkou** definoval vše, co nepatří ke každodenní produktivní práci a pracovitému způsobu života
- potřeba okázalé zahálky a demonstrativní spotřeby se může objevit teprve tehdy, když se lidé (z určitých kruhů) přestanou osobně znát; jakmile se totiž začnou pohybovat v širších kruzích městských cizinců, pocítí potřebu manifestovat své bohatství
- Merton **manifestní funkci** rozuměl jednání orientované k dosažení určitého cíle a zaměřené vědomě k němu, zatímco **latentní funkci** většinou rozuměl nezamýšlené důsledky tohoto jednání → **Veblenův paradox** (efekt): spotřeba se často váže na fakt, že jiní mají nebo nemají určité věci, např. lidé kupují drahé věci ne proto, že jsou lepší, ale proto, že jsou drahé, nejedí kaviár proto, že mají hlad (demonstrace sociálního statusu) → rozpor mezi manifestní a latentní funkcí spotřeby je definičním znakem spotřební společnosti
- **naucená neschopnost**: lidé v jistých stabilizovaných situacích proměňují svou kvalifikaci v nevýhodu, ba dokonce v něco, co je ke škodě fungování celé organizace
- **konzumní společnost**: práce je vytlačena spotřebou, vzniká vrstva lidí, která nepracuje nikoli proto, že nemůže, ale proto, že nemusí, společnost, která pro chudé vytváří svět náhražek a iluzí a která spočívá na novém sociálním konsensu, jímž nejsou společně sdílené hodnoty, ale společně sdílené předměty nadané symbolickými funkcemi

Freud, S. 1969. Vybrané spisy I. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství (Strukturální rozbor psychické osobnosti, XXXI. přednáška)

- **malé dítě**: amorální, nemá vnitřních zábran; úlohu, kterou později převezme Nadjá, hraje zpočátku vnější síla, autorita rodičů (reálná úzkost je předchůdkyní úzkosti z výčitek svědomí); dochází ke zvnitřnění rodičovské instance v Nadjá; podkladem proměny vztahu k rodičům v Nadjá je tzv. ztotožnění, identifikace, přizpůsobení vlastního Já nějakému cizímu Já; vlastní Já se v jistém směru chová tak jako ono cizí Já, napodobuje je, pojímá je do jisté míry do sebe; dále pak během vývoje přijímá Nadjá do sebe i vlivy osob, které nastoupily na místo rodičů, tedy vychovatelů, učitelů, ideálních vzorů
- **identifikace**: jestliže se hoch ztotožňuje s otcem, chce být takový, jako otec; není totožná s volbou objektu (činí-li hoch otce objektem volby, chce jej mít, vlastnit)
- **nevědomé**: k přeměně ve vědomé dochází nesnadno, jen po vynaložení značné námahy, případně k ní nedojde vůbec; nějaký pochod nazýváme nevědomým, jsme-li nuceni předpokládat, že je v této chvíli aktivován, ačkoli o něm v této chvíli nic nevíme; Já a vědomé nespádají v jedno, jako vytěsňené a nevědomé nespádají v jedno; velké části Já a Nadjá mohou zůstat nevědomé
- **předvědomé**: nevědomé, které je pouze latentní a snadno se stává vědomým
- **Nadjá**: *svědomí* je jednou z jeho funkcí, *sebepozorování* je nezbytný předpoklad jeho soudcovské činnosti; zastupuje nároky morálnosti; je také nositelem *ideálu* našeho Já (ideální Já je zbytkem představy, jakou kdysi dávno dítě mělo o rodičích); je zodpovědné za vytěsňování; výrazem napětí mezi Já a Nadjá je pocit viny
- **Ono**: je cizí našemu Já, je naplněno energií, jejímž zdrojem jsou pudy, nemá žádnou organizaci, nevyvíjí žádnou jednotnou vůli, pouze snahu zajistit ukojení pudových potřeb v souladu s principem slasti
- vztah k vnějšímu světu se stal pro **Já** rozhodujícím, vzalo na sebe úkol zastupovat pro Ono tento svět, pro jeho dobro; Já musí pozorovat zevní svět, ukládat ve vzpomínkových stopách svých vjemů jeho věrný obraz a stálou konfrontací s realitou vylučovat všechno, co se do tohoto obrazu vnějšího světa přimísilo z vnitřních podmětových zdrojů
- Já mezi potřebou a jednáním vytváří interval věnovaný myšlenkové práci, při níž zužitkovává vzpomínkové zbytky minulé zkušenosti; tak nahradilo princip slasti **principem reality**, který slibuje více bezpečnosti a větší úspěch

- to, co Já a Ono především odlišuje, je zejména sklon Já k syntéze svých obsahů, k shrnutí a sjednocení svých duševních pochodů (Já může na sebe pohlížet jako na objekt, zabývat se samo sebou jako objektem, pozorovat se); Já představuje v duševním životě rozum a rozvahu, Ono nezkrácené vášně
- Já a Ono lze přirovnat k poměru jezdce k jeho koni: kůň dodává energii nutnou k pohybu, jezdec pak má tu výsadu, že určuje cíl a pohyb tohoto silného zvířete řídí; dochází k nepřilíživě ideálnímu případu, že jezdec musí koně vést tam, kam kůň sám chce jít
- Já slouží třem pánům: vnější svět, Nadjá, Ono

Tucker jr., K.H. 2002. Classical Social Theory. Oxford: Blackwell (Sigmund Freud: nevědomí a společnost)

- nevědomé touhy ovládající člověka jsou spojeny se sexualitou; represe těchto tužeb je hlavní příčinou konstituce osobní a pohlavní identity
- **psychoanalýza**:
 - mentální procesy jsou nevědomé
 - lidské instinkty (libido) jsou základními pudy člověka → sexuální pudy (jejich potlačení vede k psychickým problémům)
 - represe je znovuvytvořena v rámci každé generace a probíhá u každého jedince zvlášť
- **sublimace libida**: kanalizace sexuálního uspokojení k sociálně přijatelným cílům; je základem civilizace → transformace sexuálního instinktu vede k vyšší kulturní, umělecké a sociální humanitě
- **princip slasti**: lidská psychika vyhledává slast a vyhýbá se bolesti; vládne nevědomí; frustrované a neuspokojované libido vede k neuroticismu
- **id** = libido
- **superego** = svědomí (personifikace představ rodičů a společnosti o dobru)
- **ego** – usiluje o adaptaci principu slasti na požadavky reality; ve spaní odpočívá
- **princip reality**: racionální odůvodnění tužeb a rozumné přizpůsobení vlastního uspokojení k sociálním požadavkům

kol. autorů. 1982. Kritika současné buržoazní teoretické sociologie. Praha: Svoboda (Symbolický interakcionismus)

Mead

- lidský skupinový život je podstatným předpokladem vzniku vědomí, rozumu a světa objektů i lidských bytostí jako organismů, které disponují svým Já, a lidského chování ve formě konstituovaných aktů
- sociální svět individua je produktem jeho života ve skupině a svět obecně je produktem sociálním (konstruuje se v procesech sociální interakce)
- **gesto**: počáteční fáze individuální činnosti, v průběhu interakce figuruje jako stimul; gesto je symbol; gesto a reakce na něj jsou zprostředkovány významem (redukovaným interakčním aktem, objektivně existujícím ve sféře sociální zkušenosti interagujících individuí); souhrn významů vystupuje jako symbolický obsah vědomí, zkušenosti individuí; schopnost gesta vyvolávat tutéž reakci v Já i v Jiném zaručuje obecnost obsahu, nezbytnou pro jazykovou komunikaci
- univerzálnost a neosobnost myšlení a rozumu je výsledkem toho, že individuum přijalo postoje druhých ve vztahu k sobě a následné krystalizace všech těchto dílčích postojů v jediný postoj nebo hledisko → **zobecněný druhý**; stádia přijímání role druhého, druhých, zobecněného druhého jsou stádia přeměny fyziologického organismu v reflexivní sociální Já ⇒ původ Já je tedy zcela sociální
- asociologičnost (nejasnost ústředních kategorií sociologických v Meadově učení), antihistoričnost (abstrahuje od problému jeho dějinné vytváření) → absence analýzy obsahového aspektu interakce v jeho koncepci → tendence k subjektivizaci
- **paradox geneze sociálního Já**: symbolická interakce vzniká z nesymbolické; Já uskutečňuje gesto vyvolávající reakci druhého, je mu přiřazen význam tím, že se Já dívá na sebe očima druhého, ale Já může interpretovat reakci druhého jen tak, že zůstává Já ⇒ Já se formuje v průběhu interakce, která však sama o sobě již existenci Já předpokládá
- Já je dialektikou Me (souhrn internalizovaných postojů druhých, zobecněné druhé, úhrn skupinových norem) a I (nerflexivní, spontánní element Já); Me je otázka či úkol položený společností, I je odpověď; I existuje vždy v přítomnosti a vstupuje do vědomí tehdy, když už je Me

Keller, J. 1988. Sociální jednání. Brno: Univerzita J.E.Purkyně v Brně (Sociální jednání a symbolický interakcionismus)

- v procesu stálé interakce s druhými, v procesu, v němž významnou úlohu hraje komunikace symbolů, dochází k formování osobnosti (**Self**) jakožto jednoty internalizovaných struktur/rolí (**Me**) a spontánní aktivity (**I**)
- základním sociálním procesem je **interakce** ve smyslu koordinované akce většího počtu sociálních aktérů; pro lidskou formu interakce je důležitá vzájemná **výměna symbolů**, kdy jejich konečný význam není určován intencí vysílatele, ale odpovědí příjemce (vysílatel musí na základě odpovědi příjemce zjistit, zda symbol jím vyslaný byl přijat tak, jak byl míněn)
- **signifikantní komunikace** musí zahrnovat **participaci** (zda gesto skutečně vyvolává ve svém původci tutéž odezvu jako u příjemce) a **komunikabilitu** (zda gesto je schopné příjemci naznačit totéž, co svému původci); participace je nezbytnou subjektivní podmínkou komunikability, komunikabilita je objektivním kritériem adekvátnosti participace
- člověk se může stát tím, čím je, jen za předpokladu stálé interakce s druhými lidmi; člověk se sám pro sebe stává subjektem, pokud se dříve pro sebe stal objektem v podobném smyslu, v jakém se mu objektem stávají druzí lidé (**přejímám postoje druhých k sobě**, jsem schopen na sebe pohlížet z perspektivy druhých)
- jednota a struktura osobnosti je odrazem jednoty a struktury sociální skupiny (přejímání jazyka, rolí a institucí skupiny)
- **individuum** není základem sociálních vztahů, je jejich **produktem** (každý se stává sám sebou přes svůj vztah ke druhým)
- protože je komunikace možná, je subjekt schopen přejímat nejprve jednotlivé (skrze **play**), později i organizované (skrze **game**) postoje druhých
- **Me** jsou role, díky nimž jsme schopni uvědomovat si postoje druhých a důsledky jednání v dané roli
- **I** je odpovědí individua na Me, tj. odpovědí Self na postoje druhých vůči sobě, odpovědí, která je zároveň postojem Self vůči druhým (jakmile se Self už jednou zformovalo je samo schopno zaujmout svůj vlastní postoj vůči druhým); **I** má schopnost zavádět do zkušenosti Self nové prvky
- v případě manipulace s předměty se lidé od zvířat liší, díky rozvinuté komunikaci symbolů, rozlišením kategorie prostředků a kategorie cílů a jejich adekvátním přiřazováním
- **interakce** je kooperace organismů usilujících o přežití v prostředí, využívajících k tomuto účelu vedle jiných prostředků i nástroje řeči; řeč je nástrojem nejuniverzálnějším, protože je podmínkou specificky lidského užívání všech nástrojů ostatních
- **komunita**: skupina lidí, jejichž postoje jsou relevantní v procesu socializace individua; prostor, ve kterém může být jakýkoli význam předán druhému v tom smyslu, v jakém ho mluvčí sděluje zároveň sobě
- **instituce**: habitualizovaný způsob jednání obvyklý v určitých situacích u všech členů komunity

Mannheim, K. 1991. Ideologie a utopie. Bratislava: Archa (Sociologický pojem myšlení & Problém syntézy & Problém nositelů syntézy & Definice a členění sociologie vědění & Sociologie vědění jako nauka o ideologiích)

- nejsou to lidé jako takoví, kteří myslí, nýbrž lidé v určitých skupinách, vyvíjejících specifický styl myšlení v nekonečné řadě reakcí na určité typické, pro jejich společnou pozici charakteristické situace
- individuum se pouze účastní dalšího promýšlení toho, nač mysleli jiní lidé před ním; pokouší se zděděné způsoby reakce dále vypracovat či jiné posunout na jejich místo, aby se mohlo adekvátně vypořádat s novými požadavky, které vyplývají ze změn a proměn situace
- individuum vyrůstá ve společnosti, nalézá hotovou situaci a v této situaci nachází už zformované modely myšlení a jednání
- z faktu, že v politice existuje pouze vědění vázané na pozici, že stranické zájmy jsou pro politiku strukturálně neodlučným momentem, plyne, že politiku lze zkoumat jen jako stranicky vázanou a že ji lze vyučovat pouze ve stranických školách
- experimentující, sociální sensibilitu v sobě rozvíjející, na dynamiku a celek zaměřený postoj zaujme relativně beztrždní vrstva, která není příliš pevně zakotvena v sociálním prostoru, a tou je **sociálně**

- volná inteligence**; inteligence zde je inteligencí rentiéřskou, která žije z průmyslového úrokového kapitálu; náleží k ní široká vrstva úředníků a množství svobodných povolání
- **vzdělání spojuje** zcela novým způsobem; **vzdělání potlačuje** rodově stavovské, povolnostní, majetkové **diferenciace** a spojuje jednotlivé vzdělance
 - čím početnější jsou třídy a vrstvy, z nichž se rekrutují jednotlivé skupiny inteligence, tím mnohotvárnější a polárnější se ve svých tendencích stává rovina vzdělání, jež je spojuje
 - dvě cesty, které volná inteligence razila:
 - *připojení se k nejrůznějším právě zápasícím třídám*
 - *uvědomění si vlastních kořenů, hledání vlastního poslání, být predestinovaným zástupcem duchovních zájmů celku*
 - jedna ze základních tendencí současného světa je, že třídní vědomí se pozvolna probouzí ve všech třídách; proto i volná inteligence dospívá, byť ne k třídnímu vědomí, tedy přece k jasnému vědomí svého postavení a z toho vyplývajících úloh a možností
 - od existence volné inteligence je třeba dnes více než kdy jindy očekávat, že má sílu vytvořit mimo stranické školství
 - politická sociologie primárně nediktuje rozhodnutí, nýbrž chce k rozhodnutí připravit cestu
 - **vědění je spjaté s bytím**
 - **nauka o ideologiích** si bere za úkol demaskovat více či méně vědomé lži a zahalování stranictví lidských seskupení
 - **sociologie vědění** pozoruje případy, v nichž se společenská skladba se všemi svými fenomény jeví nutně různě pozorovatelným, zakotveným v různých bodech této skladby; není to úmysl zahalovat, který určuje ve všech těchto případech jednostrannost a falešnost výpovědí, nýbrž je to nevyhnutelně různě utvořená struktura vědomí u subjektivních typů, různě zakotvených v historickosociálním prostoru
 - **partikulární ideologie**: ty výpovědi subjektu, které vděčí za svou falešnost chtěným či nechtěným, polovědomým či nevědomým klamům nebo sebeklamům a mají více či méně strukturu lži

Coser, L. 1971. Master of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Kontext. New York: Harcourt Brace Jovanovich (Karl Mannheim 1893-1947)

- **sociologie vědění**: spjatost vědění se sociálním bytím; existenciální podmínky vědění – místní (sociální struktura) a časové (historický proces) ⇒ každé myšlení je perspektivistické (jak člověk věci vidí, chápe a jak konstituuje fakta v myšlení, jak s věcmi zachází, jak k nim přistupuje → struktury vnímání a interpretace světa)
- vědění musí být vztaženo k sociální struktuře aktivit
- vědění je kooperativním procesem skupinového života, jehož prostřednictvím každý jedinec odhaluje své znalosti v rámci běžného přesvědčení a při zvládání potíží, jež s sebou každodenní život nese
- **partikulární ideologie**: předurčenost určitých tvrzení a výroků (stojí za ní především osobní zájem)
- **totální ideologie**: způsoby, formy a obsahy myšlení svázané se sociální pozicí zastánců
- **sociálně volná inteligence**: intelektuálové jsou schopni se odpoutat od své pozice a navíc udržují nikdy nekončící dialog a přitom se navzájem kritizují → výsledek je netotalizující všeobecně platný

Keller, J. 1988. Sociální jednání. Brno: Univerzita J.E.Purkyně v Brně (Sociální jednání a fenomenologická sociologie)

- samotný úkon zpravidla vlastní reflexi předchází, tj. v jednání nastupuje reflexe až po vykonání samotného aktu; lidská činnost je vedena anticipovanými účely (i když v podobě promítnutí do budoucna již v minulosti dovršených aktů)
- **svět** je považován za intersubjektivní záležitost; lidé nejenom předpokládají, že svět existuje a je právě takový, jak se jim jeví, ale vycházejí rovněž z přesvědčení, že také ostatní lidé chápou realitu v principu tak jako oni; předpoklad **reciprocity perspektiv** (zaměnitelnost stanovisek a shoda systémů relevance) – pokud by byl druhý člověk postaven na mé místo, viděl a chápal by vše právě tak, jako to činím nyní já (toto přesvědčení zakládá předpoklad, že si lidé rozumějí, či že si rozumět mohou); každý z nás bere za dané, že svět, ve kterém žijeme, je svět, který sdílíme s ostatními

- svět každodenního života je tedy strukturován jak prostorově tak časově
- každodenní jednání je strukturováno, což má význam pro jeho pochopitelnost ze strany druhých, která je zase nezbytným předpokladem každé koordinace akce
- **teorie typizací:** typizace zároveň průběh interakce umožňují (i určují) a zároveň jsou právě v jejím průběhu vytvářeny i udržovány
- **proces definování významů při interakci:** každý člověk si stále tvoří a přetváří návody na to, co má jak dělat, co si má o čem myslet a koho má za co považovat
- **typizace:** vyhodnocování každého konkrétního jevu podle různých parametrů a jeho následné zařazení do příslušné kategorie; zaručuje, že člověk přikládá konkrétní oblasti jevů konstantní význam, kdykoli na ni znovu narazí
- člověk má k dispozici bohatý rejstřík návodů a receptů, které mu dokáží obvykle zcela spolehlivě poradit, jak se vůči jednotlivým typům „druhých“ zachovat; člověk bezpečně ví, co znamenají jednotlivé předměty, události i lidé, jak je třeba s těmito předměty zacházet a jak je třeba se vůči těmto lidem chovat
- **jazyk** je nejdůležitějším prostředkem typizací; právě přes jazyk se do osobních typizací dostává nadosobní prvek, což teprve činí interakci možnou a ekonomickou
- **interakce:** vzájemné působení přítomných osob i kontakty zprostředkované
- jediným definičním znakem sociálních struktur v pojetí fenomenologů zůstává jejich opakovatelnost, stabilita, pravidelnost, kontinuita
- uspořádané a trvalé struktury sociálního řádu tvoří lidé tím, jak konstruují svá každodenní interpretační schémata